

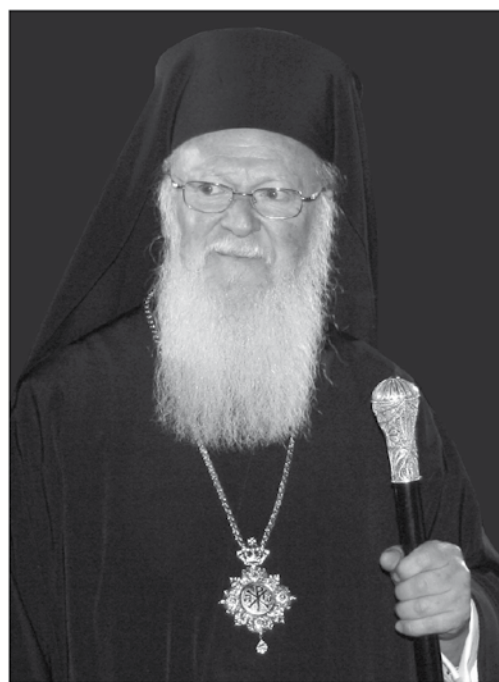
Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

4. číslo | ročník VII. | prosinec 2018 | cena 25 Kč

Ukrajina:
rozkol
v pravoslaví

Ztratí Putin
lávry?

Andrej Babiš v Palermu

Polský volební rok

■ Úvodník	
Kdo lže, ten vládne? <i>(Tomáš Fošum)</i>	3
■ Česko	
Únos komunálních voleb <i>(Antonín Berdych)</i>	4
■ Střední Evropa	
Bude mít Rakousko první kancléřku? <i>(Miroslav Šepták)</i>	5
Rusko ztrácí na Ukrajině věřící i kláštery <i>(Michal Lebduška)</i>	7
Komunální volby na Slovensku: móda nezávislosti a fiasko Směru <i>(Marián Balázs)</i>	9
Maďarsko a článek sedm. Proč tak pozdě? <i>(Pavčina Janebová)</i>	10
Měníci se Srbsko stále kráčí do neznáma <i>(Łukasz Kołtuniak)</i>	12
■ Téma: Polsko po volbách a před volbami	
Zkouška v regionech: PiS proti všem <i>(Tomáš Fošum)</i>	13
Stručné dějiny polské levice <i>(Wojciech Hofmański)</i>	15
Levice proti novému autoritarismu <i>(Jan Škvrňák)</i>	17
Česko-polské vztahy ve stínu odporu k uprchlíkům <i>(Vít Dostál)</i>	19
■ Kultura	
Trestní oznámení na jevišti <i>(Anna Plasová)</i>	20
Ceremoniál po česku: Gombrowicz by se nejspíš smál <i>(Lucie Zakopalová)</i>	21
Marné hledání dokonalé společnosti <i>(Filip Tuček)</i>	23
Bilbao jako kulturní inspirace pro Visegrád <i>(Jan Holovský)</i>	25
■ Historie	
Pozapomenutý generál Josef Šnejdárek a válka o Těšínsko <i>(Táňa Matelová)</i>	27
■ Zraněná města	
Jablonec nad Nisou: noblesa horám a lesům vyrvaná <i>(Martin Veselka)</i>	30

Demokratický střed

4/2018, vydáno v prosinci 2018, ročník VII.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Ladislav Havelka

Jan Jüptner, Kateřina Hamplová, Pavel Cechl, Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Alesh, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Václav Havel se na vteřinu odmlčel a pak pronesl: „Předpokládám, že jste mne nenavrhli do tohoto úřadu proto, abych vám i já lhal.“ Psal se 1. leden 1990 a lidé se u prezidentského novoročního projevu vzpomínali nejen ze silvestrovské noci, ale i z nenadálého příchodu svobody. Václav Havel, který byl hlavou státu už celé dva dny, se v danou chvíli zřejmě nemýlil. Lidé po desítkách let dusivého komunismu toužili po pravdě, s níž si spojovali lepší budoucnost, ať už si pod tím představíme cokoliv, třeba možnost bez překážek cestovat nebo nakupování v supermarketech plných západního zboží. Z dlouhodobého hlediska se ale Václav Havel asi spletl. Většina české společnosti dnes nepovažuje bezostyšné lhaní za něco, co by mělo politikovi bránit ve vykonávání nejdůležitějších funkcí.

Během sametové revoluce se českoslovenští občané s disidentem Havlem teprve seznamovali. Jistě, většina lidí znala díky režimní propagandě jeho jméno, ale nevěděla, jak vypadá, jak mluví, co si vlastně ve skutečnosti myslí. Miloše Zemanu neznal téměř nikdo. Do veřejného povědomí vstoupil svým proslulým projevem na obří demonstraci na Letné, kde 25. listopadu 1989 působivě vypočítával, v čem všem socialistické Československo zaostává, a to i za rozvojovým světem. Bylo obdivuhodné, s jakou přesností během několikaminutového proslovu lovil z paměti četné údaje. Jen málokoho v revolučním nadšení napadlo, zda ten suverénní muž náhodou lidově řečeno nekecá. Byť komunistickým experimentem zblázněná země opravdu nevzkvétala, Zeman si ta čísla prostě vymyslel. Jen s malou mírou nadsázky tak můžeme konstatovat, že jeho politická kariéra začala lží.

Časté lhaní se pak stalo nedílnou součástí Zemanova stylu, ať už byl předsedou Poslanecké sněmovny, premiérem nebo pomstychtivým penzistou na Vysočině. V tomto ohledu bohužel Miloš Zeman zraje jako víno, ačkoliv na „in vino veritas“ můžeme v jeho případě v klidu zapomenout. Od té doby, co se v roce 2013 stal prezidentem, jemuž nad sídlem vlaje standarda s nápisem „Pravda vítězí“, zásobuje veřejný prostor pomluvami a falešnými informacemi. Jeho sveřepé trvání na tom, že Ferdinand Peroutka napsal oslavný text o Adolfu Hitlerovi, je notoricky známé. Z poslední doby zmiňme, jak s odkazem na vyjádření Cyrila Höschla označil Andreje Babi-

še mladšího za schizofrenika. Známy psychiatr se proti tomu ohradil s tím, že o zdravotním stavu premiérova syna nikdy nemluvil. Žádné jeho vyjádření na toto téma skutečně není dohledatelné. Zeman prostě zase jednou, ať už vědomě nebo nevědomě, nemluvil pravdu.

Zlému úmyslu nasvědčuje jeho přetrvávající aliance s Babišem starším. To on začal na veřejnosti propírat údajnou choro- bu svého syna, aby zpochybnil jeho výroky, že si otec přál, aby zmizel ze země. Trestně stíhanému premiérovi hrozí kvůli podezření z dotačního podvodu na farmě Čapí hnízdo několik let vězení a výpověď jeho syna, kterého do skandálu zapletl coby údajného spolumajitele farmy, mu notně přitěžuje.

A tak Miloš Zeman vyrazil svému spojenci na pomoc, přičemž si – v souladu se zásadou komunistického prezidenta Antonína Novotného – neklekal na kolena před fakty. Ostatně v tomto nekompromisním přístupu s ním drží krok právě Babiš starší, jenž jen o vlastních Čapího hnízda odvyprávěl tolik odlišných příběhů, až se z toho

Kdo lže, ten vládne?

hlava točí.

Sdíleným sklonem nemluvit pravdu lze možná částečně vysvětlit i spojení mezi prezidentem a premiérem, byť oba do něj ženou především pragmatické mocenské motivy, a nikoliv společné záliby. Každopádně Zeman je rafinovanější. Pokud se dopustí nepravdivého výroku, většinou se své verze neochvějně drží, zatímco Babiš je schopný říkat každý den něco jiného. Konzistentní je hlavně v tom, jak své kritiky viní ze lhaní. Pokud například někdo poukáže na jeho zjevný střet zájmů kvůli Agrofertu, Babiš automaticky vypálí, že to tak není. Veškeré pro něj nepohodlné skutečnosti přehluší výkřiky o lžích, „účelovce“ a kampani.

Občas zalže každý z nás. Důvody mohou být různé. I politici jsou jen lidé. Na druhou stranu na sebe dobrovolně vzali břímě odpovědnosti za společnost, které obnáší i jisté nároky na morální kvality. Václav Havel psal ve svých disidentských časech o „životě v pravdě“. I jako prezident se snažil být jakýmsi svědomím národa, filosofem na trůně. Ne vždy sám vlastním nárokům dostal, ale dalo se mu věřit, že mu na pravdě záleží, že chce měnit svět k lepšímu. To se o Andreji Babišovi ani o Miloši Zemanovi bohužel říct nedá.

Tomáš Fošum

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Nejsme financováni z grantů, každý předplatitel je pro nás důležitý

- ☛ Roční předplatné (4 čísla) i s poštovním za 180 Kč
- ☛ Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz
- ☛ Číslo účtu: **2400332468/2010**

Únos komunálních voleb

Podzim 2018 měl v české politice patřit především komunálním a senátním volbám. Koneckonců v případě hlasování o vedení měst a obcí jde co do rozsahu o největší politickou aktivitu v zemi, které se účastní desítky tisíc kandidátů. V porovnání s tím je nový vývoj v kauze Čapí hnízdo druhořadou záležitostí. Obě události však poutaly podobně velkou pozornost médií a dost silně promluvily do dalšího vývoje u nás.

V říjnovém hlasování se opět ukázalo, že výsledky komunálních voleb nejvíce ovlivňuje situace v místě, kde se konají – tedy že lidé přihlížejí spíše k osobnosti kandidátů, jejichž stranická příslušnost nehraje takovou roli, jako když se vybírá nový parlament.

I tak se ale díky podzimním volbám podařilo změřit celkové preference voličů a vysledovat trendy, které ovlivní českou politiku v dalších letech. Hnutí ANO premiéra Andreje Babiše bylo v komunálních volbách zdaleka nejúspěšnější, dokázalo vyhrát ve většině měst, kde kandidovalo. Naopak komunisté a sociální demokraté utrpěli debakl. I v rámci opozice se postavení některých stran vyjasnilo. Občanští demokraté systematicky posilují, Pirátská strana se v mnoha městech stala velmi důležitým hráčem. V poli poražených se ocitla TOP 09, jejíž vedení musí tušit, že je nejvyšší čas stranu rozpustit v nejasném procesu „integrace“ s dalšími subjekty.

Pražští vítězové

Velký politický význam má logicky Praha, kam tři nejsilnější politické strany (ANO, ODS a Piráti) zaměřily svou

největší pozornost. Zejména pro opozici jde o kraj, který díky tradičně vyšší účasti voličů, a tedy i silnému zastoupení ve Sněmovně, může zásadně ovlivnit příští složení parlamentu. Výsledkem byla viditelná porážka ANO, celkové vítězství ODS a triumf Pirátů, kteří nakonec získali primátorský řetěz.

Výsledná situace je paradoxně výhodná pro všechny tři subjekty. ANO správu města jednoduše nezvládlo a zaslouženě prohrálo. Hlavní cíl Andreje Babiše představuje centrální moc, a ne vláda nad jednotlivými radnicemi. Proto je pro něj opoziční role v hlavním městě příjemnější i takticky výhodnější. Podobně to platí pro ODS, která své celkové pražské vítězství potvrdila tím, že triumfovala také ve většině velkých městských částí. Pokud bude na magistrátu v opozici, snadněji získá sympatie Pražanů ve sněmovních volbách v roce 2021.

Piráti zase mají historickou šanci ukázat, že nejsou jen věčnými kritiky, ale dokáží i něco reálného řídit. Na pražskou scénu přicházejí po Adrianě Krnáčové, takže mají značně ulehčenou situaci. Osoba nového primátora Zdeňka Hříba je ovšem velkou neznámou. Z dosavadních indicií se spíše zdá, že se může stát výraznou slabinou vlastní strany. Pokud by ve své nové roli skutečně neuspěl, mohlo by to image Pirátů zásadním způsobem poškodit, a to nejenom v Praze.

Kuberův přesah

Zásadnější změnu přinesly senátní volby. ANO i ostatní koaliční strany v nich totiž byly na hlavu poraženy, když dohromady obsadily pouze dvě křesla ze sedmadvaceti volených. Sociální demokraté ztratili dvanáct senátorů, komunisté jen jedno, ale zato to poslední, a Senát nedobrovolně opustili. ODS získala devět křesel a její klub posílil z deseti na osmnáct členů. Stejný počet lidí má i klub STAN, do kterého nově vstoupili mnozí nezávislí kandidáti.

Právě rovnost hlasů vedla k napínavému souboji o křeslo předsedy Senátu, v němž nakonec uspěl kandidát ODS, matador Jaroslav Kubera. Spor o tuto funkci ukázal dvě zásadní věci: za prvé nejednotu a neschopnost domluvy mezi KDU-ČSL, STAN a „nezávislými“, což má zásadní význam pro jejich případnou spolupráci do budoucna. A za druhé přinesl důkaz, že Kubera dokáže oslovit politiky i voliče napříč dělicími čarami. A právě v tom

Andrej Babiš v Palermu.

Foto: vlada.cz

znamená jeho úspěch přínos pro politiku jako takovou – je jedním z mála, kteří se nepodřizují schematickému nastavení české politické scény. Chce-li jakákoliv strana uspět v celostátním měřítku, musí se zmíněným dělicím čarům vyhnout a čerpat hlasy z obou táborů.

Dobří čápi se vracejí

Po komunálních a senátních volbách upadla česká politika do stavu určité ospalosti a nečinnosti. Probudila se z něj díky reportáži, v níž Andrej Babiš mladší popsal svůj údajný vynucený odjezd na Ukrajinu včetně pobytu na Ruskem okupovaném Krymu. Stalo se tak ve chvíli, kdy byl jeho otec, český premiér, na konferenci v Palermu. Příběh o ruském řidiči, vynucené dovolené, tajemné cizince, chvatném odjezdu napříč Evropou a pobytech v Kalinigradu nebo v „uhelném Mordoru“, tedy městě Krivij Rih, ovšem konotace spojované s Palermem hravě překonává.

I při nejlepší vůli věřit verzi předložené premiérem Babišem je zřejmé, že příběh má řadu logických trhlin a nejasností. Tip autora těchto řádků na to, co se skutečně stalo, je jednoduchý. Andrej Babiš veřejně označil své dospělé děti za majitele projektu Čapí hnízdo, a když začalo jeho vyšetřování, pokusil se je „ochránit“ tím, že předložil posudky o jejich špatném duševním zdraví. Jeho syn toto řešení zjevně nepřijal a byl odvezen mimo dosah českých úřadů – nejprve na východ, později do Švýcarska.

Malá politická krize

Z lidského hlediska jde o zavrženíhodné způsoby. Podstatné jsou ovšem politické dopady oproštěné od vhledu do premiérové rodiny. Oživené kauza například ukázala, že od Babišova vítězství ve volbách policie ve svém úsilí značně ochabla. Podezřelého premiérova syna nedokázala za více než rok vyslechnout a ani řádně neprověřila jeho údajný únos. Tím se řešení možného dotačního podvodu na Čapím hnízdě odsouvalo do ztracena, což dává hodně smutný signál o stavu vlády práva v naší zemi.

Nejhorší možné důsledky skandálu zvládl Babiš za pomoci své PR mašinerie odrazit. Hnutí ANO sjednocené

obavami o svou budoucnost zůstalo absolutně jednotné. Roztržštěná opozice musí sama mezi sebou bojovat o místo na slunci, proto reagovala příliš rychle a zcela nestrategicky. Ani ne čtyřicet hodin od vypuknutí aféry tak požadovala hlasování o důvěře vládě. Pro politicky apatičtější voliče vše splynulo v další pokus o odstranění premiéra za každou cenu, a tím bylo i uvěřitelnější, že jde o další „kampaň“ proti němu. Smutnou roli sehrála ČSSD, která se chtěla zalíbit všem: premiéra kritizovala, ale vládu neopustila. Místo toho odešla při hlasování o nedůvěře ze Sněmovny. Dere se na jazyk, že zároveň opustila rovněž své principy a ztratila pud sebezáchovy.

Výsledky a důsledky

Dopady kauzy ale zanedbat nelze. Následné průzkumy ukázaly, že části voličů ANO i ČSSD Babišovo schovávání se za vlastní rodinu vadí. Souběžně s tím se potvrdilo, že dost příznivců ČSSD a KSČM stojí na Babišově straně. Výsledkem tedy nebude oslabení ANO, ale jeho levicových spojenců. Voličská základna ANO se pouze dále přesune více nalevo a sblíží se s portfoliem prozemanovských hlasů.

Z charakteru celé kauzy je patrné, že ani samo vyšetřování, ani pátrání médií po příběhu Babišovy rodiny není zdaleka u konce. Lze proto očekávat, že se na povrch dostanou nová fakta, jež velmi pravděpodobně zapůsobí v premiérův neprospěch. Výše popsaný trend odlivu hlasů tak může pokračovat, navíc zesílí motivaci a angažovanost lidí, kteří již nyní s Babišem nesouhlasí.

Zájem na stabilitě a udržení se u moci je silný motivační faktor. Zachovává poslance hnutí ANO v loajálním postavení vůči jejich předsedovi, stejně tak umožňuje šéfům KSČM a ČSSD držet vlastní poslance a většinu straníků v bezpečných mezích. Lze proto odhadnout, že tento stav ještě nějaký čas vydrží. Pro budoucnost vlády bude kritický moment, kdy ANO převezme značné množství voličů svých partnerů a jedna či obě strany se v pudu sebezáchovy vzbouří. Zda a jestli se to stane, je ovšem velkou neznámou. Zatím čeká Českou republiku období polarizace, konfliktů a poměrně značně neefektivní vlády.

Antonín Berdych

Bude mít Rakousko první kancléřku?

V čele rakouské sociální demokracie stojí poprvé v historii žena. Vystudovanou lékařku Pamelu Rendi-Wagnerovou čeká pořádná fuška. Dlouhodobě nejsilnější levicová strana v zemi pod Alpami totiž již několik let marně hledá recept na úspěch.

Kořeny krize Sociálnědemokratické strany Rakouska (SPÖ) sahají až do roku 2013. Tehdy dosáhla svého historicky nejhoršího výsledku v parlamentních volbách od konce druhé světové války (26,8 procenta). Ani tato porážka ji nepřiměla k potřebné sebereflexi v podobě jasněho vytyčení programových priorit a personálních změn. Kromě toho socialisté zvolili variantu pokračování vládní koalice s téměř stejně silnými lidovci (24 procent). Oba partneři avizovali nový styl politiky bez vzájemných roz-

míšek a hádek i realizaci reformního programu v mnoha důležitých oblastech – například v penzijním a sociálním systému nebo ve vzdělání. Mnohé sliby však zůstaly jen na papíře a zdálo se, že obnovená velká koalice spíše přešlapuje na místě, než aby důsledně plnila vládní program.

Sázka na manažera

Cestu z krize měla vyřešit změna ve vedení sociální demokracie. Nevýrazného předsedu a zároveň spolkového kancléře Wernera Faymanna vystřídal v květnu 2016 někdejší šéf Rakouských drah Christian Kern. Muž s pověstí zdatného manažera avizoval investice do vzdělání a výzkumu, podporu živnostníkům a katalog opatření pro

lepší integraci cizinců do rakouské společnosti. Vláda pod Kernovým vedením zpočátku působila kompaktnějším dojmem než předchozí kabinet, avšak velmi záhy ztratila původní nadšení.

Tváří v tvář klesajícím voličským preferencím učinili první krok ke změně lidovci (ÖVP). V květnu 2017 povolali do čela mladého, tehdy teprve dvaatřicetiletého Sebastiana

symptomy silného vnitřního prnutí. Patří mezi veřejná tajemství, že současná SPÖ je rozdělena do dvou navzájem soupeřících křídel. První, progresivní, požaduje, aby se dal tradičním sociálnědemokratickým tématům liberální nádech. Druhý, spíše tradicionalistický názorový proud spjatý s Rakouským odborovým svazem naopak jakýkoli liberální náter odmítá.

Kampaň sociálních demokratů na vídeňské ulici před loňskými parlamentními volbami. Foto: Miroslav Šepták

Kurze, který na nic nečekal, nefungující koaliční spolupráci vypověděl a inicioval předčasné volby.

V nich loni v říjnu s přehledem porazil úřadujícího kancléře Christiana Kerna, když ÖVP obdržela 35,1 procenta, zatímco SPÖ se musela spokojit s 26,9 procenta odevzdaných hlasů. Následná povolební vyjednávání skončila v prosinci minulého roku uzavřením koalice lidovců a Svobodných (FPÖ). Sociální demokracie odmítla pokračování spolupráce s lidovci a poprvé od roku 2006 okusila, jaké je to zasedat v parlamentních opozičních lavicích.

Kernův veletoč

Strategie sociálních demokratů se zdála být jasná. V pozici nejsilnější opoziční síly chtěli tvrdě pranýřovat „asociální“ opatření pravostředové vlády pod vedením Sebastiana Kurze. Zpočátku úspěšně mobilizovali část rakouské veřejnosti proti vládnímu usnesení o možnosti pracovat dvanáct hodin denně za předpokladu dodržení zákonných přestávek. Posléze se ale ve straně začaly projevovat

Když se Kernovi nepodařilo obě křídla sjednotit, oznámil letos v září odchod z čela sociální demokracie s tím, že bude v příštím roce lídrem stranické kandidátky ve volbách do Evropského parlamentu. Po pár dnech ovšem předvedl názorový veletoč prohlášením o odchodu ze všech politických funkcí, což navenek zdůvodnil únavou z vnitrostranických intrik a tahanic. Lze se jen domnívat, zda uvedená příčina byla zásadní pohnutkou jeho jednání. Spíše je pravděpodobné, že si bývalý kancléř nedokázal zvyknout na roli opozičního lídra a jednoduše nechtěl dlouhých pět let čekat na odvetu prohraného souboje s Kurzem. Ani kandidatura do Evropského parlamentu nepředstavovala pro Kerna adekvátní řešení, neboť by se v Bruselu ocitl na vedlejší koleji. V konečném důsledku tak ztratil nervy a kvapně odešel z politiky.

Basti versus Pamela

Kernovým rozhodnutím zjevně zaskočení sociální demokraté nakonec zvolili poměrně neotřelé řešení. Strana si poprvé ve své stotřicetileté historii do čela zvolila ženu, Pamelu Rendi-Wagnerovou. O názorech respektované imunoložky na některá důležitá témata, jako jsou například zahraniční politika nebo úprava kompetencí mezi státem a spolkovými zeměmi, není k dispozici mnoho informací. Její nevýhodou může být nedostatek zkušeností, neboť v politice působí teprve od minulého roku. Je těžké předpovědět, zda dokáže sjednotit rozhádanou SPÖ.

Ambice jí rozhodně nechybí; podle svých slov chce být první rakouskou kancléřkou. Bude se tak muset utkat s „těžkou váhou“. Sebastian Kurz, přezdívaný Basti, totiž má vzhledem ke svému mládí, značné sociální inteligenci a schopnosti vybrat si vhodné spolupracovníky nemalé šance překonat vousatý rekord Bruna Kreiského. Ten v čele spolkového kancléřství strávil třináct let (1970 až 1983). Rendi-Wagnerová tak musí ukázat, co dokáže lépe a jinak než dlouhodobě oblíbený šéf lidovců.

Miroslav Šepták

Rusko ztrácí na Ukrajině věřící i kláštery

V noci z 10. na 11. prosince 2013 se centrem Kyjeva, údajně poprvé od roku 1240, rozezněly na poplach zvony kláštera svatého Michala patřícího Ukrajinské pravoslavné církvi Kyjevského patriarchátu. Jednalo se o reakci na druhý velký pokus silových složek rozehnat protestující na nedalekém náměstí Nezávislosti. Právě tyto „zvony Majdanu“ se staly jedním z největších symbolů událostí z přelomu let 2013 a 2014 a zároveň svým způsobem symbolicky předznamenaly zemětřesení na ukrajinské církevní scéně, které definitivně přišlo letos.

Církevní problematika na Ukrajině je vzhledem ke složitému formování tamní státnosti velmi komplikovaná. Většina věřících se hlásí k pravoslaví, které je ale od první poloviny devadesátých let rozdělené na tři velké a několik menších církví. Významná menšina – především v bývalé rakouské Haliči (dnešní Lvovská, Ivano-Frankivská a Ternopilská oblast) a částečně v Zakarpátí – se navíc hlásí k Ukrajinské řeckokatolické církvi, která je dědicem takzvané uniatské církve vzešlé z Brestské unie z roku 1596. Část pravoslavných v tehdejší polsko-litevském soustátí uznala autoritu papeže, za což si mohli ponechat východní obřad. Tato církev přežila téměř výhradně v oblastech patřících po trojím dělení Polska rakouskému císařství, protože v částech připojených k Rusku byla v roce 1839 rozpuštěna a sloučena s pravoslavím. Zároveň na Ukrajině působí také římské katolíci (především polská menšina a její potomci), různé verze protestantismu (tradičně maďarská minorita na Zakarpátí, ale i současní konvertité mezi Ukrajinci), muslimové (převážně Krymští Tataři) i židé.

Moskva i Západ

Území dnešní Ukrajiny se stalo první oblastí osídlenou východoslovanským obyvatelstvem, která v 9. století přijala křesťanství z tehdejší Byzance. Od svého vzniku byla kyjevská pravoslavná metropole přímo podřízená konstantinopolskému patriarchovi. To se změnilo až v roce 1686, kdy byla předána pod jurisdikci Moskvy. K významnějším snahám o osamostatnění ukrajinské pravoslavné církve došlo až ve 20. století, kdy se v souvislosti s bojem o nezávislost utvořila v roce 1921 Ukrajinská autokefální pravo-

slavná církev (UAPC), která do určité míry fungovala na území Ukrajiny až do druhé světové války. Po ní se přesunula do exilu a působila především v severní Americe.

V obecné rovině ukrajinské pravoslavi charakterizuje ideová návaznost na velké reformy týkající se mimo jiné liturgie, zavážené metropolitou Petrem Mohylou v první polovině 17. století. Mohyla přitom čerpal inspiraci z náboženských hnutí západní Evropy včetně reformace. Jednalo se o pro-

ces, k němuž v Rusku nikdy nedošlo a který významným způsobem odlišuje ukrajinské pravoslaví od toho ruského.

Filaretovy osudy

Nová kapitola na ukrajinské náboženské scéně se začala psát na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Nejdříve se v prosinci 1989 obnovila po válce zlikvidovaná Ukrajinská řeckokatolická církev, která byla v sovětském období násilně sloučena s pravoslavnou církví. K onomu „sjednocení“ došlo na soboru (shromáždění) ve Lvově v březnu 1946, který se konal pod taktovkou NKVD. Metropolita potlačené církve Josyf Slipyj strávil celkem osmnáct let v sovětských lágrech. Zbytek života (zemřel v roce 1984) prožil v exilu v Římě, kde se mimo jiné účastnil druhého vatikánského koncilu.

Majdan v listopadu 2018.

Foto: Michal Lebduška

V říjnu 1990 oficiálně vznikla Ukrajinská pravoslavná církev Moskevského patriarchátu (UPC MP), která však zůstala autonomní součástí Ruské pravoslavné církve. Její vrchní představitel má status „pouhého“ metropolity a je podřízen moskevskému patriarchovi. Od ní se v roce 1992 odtrhla konkurenční Ukrajinská pravoslavná církev Kyjevského patriarchátu (UPC KP), která postupně vyrostla počtem věřících (ale nikoliv počtem farností) v největší pravoslavnou církev na Ukrajině. Zároveň ale nebyla světovými pravoslavnými církvemi uznána za kanonickou. Kromě toho v zemi od roku 1989 působí i menší Ukrajinská autokefální pravoslavná církev navazující na zmiňované pokusy o stvoření národní církve v období boje o nezávislost v letech 1917–1921.

Hlavní postavou rozkolu z devadesátých let a velmi pozoruhodnou osobností, která prošla mnoha zásadními zvraty, je současná hlava neuznávané UPC KP patriarcha Filaret. V pravoslavné církvi působil již od padesátých let, mimo jiné ve funkci biskupa ve Vídni, přičemž podle tvrzení sovětského disidenta a pravoslavného kněze Gleba Jakunina měl spolupracovat s KGB. O Filaretově přinejmenším komformním postoji svědčí i to, že byl v sovětském období vyznamenán Řádem přátelství mezi národy (1979) a Řádem rudého praporu práce (1988). Následně v letech 1990–1992 působil jako kyjevský metropolita a vrchní představitel UPC MP spadající pod Moskvu. Po vyhlášení ukrajinské nezávislosti v roce 1991 inicioval svolání soboru, který se jednohlasně rozhodl požádat o plnou autokefality (nezávislost), což Ruská pravoslavná církev odmítla a zbavila Filareta všech funkcí. V reakci na to vznikla výše zmíněná nezávislá UPC KP. Její hlavou se Filaret stal v roce 1995. O dvě léta později byl kvůli tomu Moskvou exkomunikován.

Postoj k Majdanu

Pokud jde o dynamiku veřejného mínění a nálad na Ukrajině, tak platí, že UPC KP postupně získávala na popularitě na úkor Moskevského patriarchátu. Velká část pravoslavných Ukrajinců ale současně vždy v průzkumech uváděla, že jsou bez příslušnosti ke konkrétní církvi. Ještě v roce 2016 se takto v průzkumu Sociologického institutu ukrajinské akademie věd vyjádřila necelá třetina Ukrajinců, kteří se prohlásili za pravoslavné (77,6 procenta dotazovaných; 11,1 procenta se označilo za nevěřící a 7,9 procenta za řecké katolíky). Zároveň se 37,3 procenta pravoslavných přihlásilo k UPC KP, zatímco k „promoskevské“ UPC MP jen 20,5 procenta. Podobně platí, že se dlouhodobě zvyšuje počet Ukrajinců, kteří si přejí vznik jediné národní pravoslavné církve. Zatímco v roce 2011 podle průzkumů agentury Rating podporovalo její založení jen 33 procent Ukrajinců (proti bylo 26 procent), letos už to bylo 54 procent (proti se stavělo 19 procent).

Definitivním zlomem, který překlátil veřejné mínění na stranu Kyjevského patriarchátu, byly události roku 2014, kdy se UPC KP jednoznačně přihlásila k Majdanu. Konkurenční UPC MP k němu sice oficiálně zaujala neutrální postoj, ale někteří její představitelé otevřeně podpořili opačné síly a poté i ruskou anexi Krymu a hnutí v Donbasu. To vedlo nejen k prudké ztrátě důvěry v UPC MP, ale zároveň

i k přechodu některých farností k Filaretově církvi. Jen v letech 2014–2018 mělo být takových farností šedesát. Tato situace navíc otevřela prostor k vzniku jediné národní pravoslavné církve.

Rozkol v pravoslaví

Právě o získání autokefality se různí ukrajinští představitelé pokoušeli již od devadesátých let. Až do letošního roku ale nevedly tyto snahy k žádnému výsledku, což bylo mimo jiné důsledkem silného vlivu Ruské pravoslavné církve na Konstantinopolský patriarchát. Ukrajinský prezident Petro Porošenko se rozhodl vyřešit tuto otázku letos v dubnu, kdy se on sám i národní parlament obrátili na konstantinopolského patriarchu Bartoloměje I. s prosbou o přiznání autokefálního statusu ukrajinské církvi. V odpovědi z 11. října učinil patriarchát zásadní rozhodnutí, které vyvolalo obrovskou bouři a potenciálně může vést k zásadnímu rozkolu ve světovém pravoslaví. Předání kyjevské metropolie Moskvě z roku 1686 bylo uznáno za nezákonné, došlo k zahájení procesu přiznání autokefalie a zároveň zrušení exkomunikace vrchních představitelů UPC KP a UAPC. Ruská pravoslavná církev následně přerušila veškeré vztahy s Konstantinopolí, přičemž se na její stranu jednoznačně postavily pravoslavné církve v Srbsku a Polsku. Většina ostatních ortodoxních subjektů ale zůstala v této otázce prozatím neutrální. Nyní by mělo dojít ke svolání soboru v Kyjevě, na němž se dvě dříve neuznávané ukrajinské církve spojí (svoji podporu navíc vyjádřila i část duchovenstva z „promoskevské“ UPC MP) a vyberou svého představitele, který se stane kyjevským patriarchou. Ukrajina zatím čeká na vydání takzvaného tomosu, tedy oficiálního dokumentu potvrzujícího autokefality.

Materiální ztráty

Církevní půtky na Ukrajině se mohou zdát poměrně nevýznamné, ale opak je pravdou. Obzvláště Ruská pravoslavná církev hraje o hodně. Je to právě ona, která velmi silně propaguje ideologii takzvaného „ruského světa“ hlásající jednotu tří východoslovanských národů (Rusů, Ukrajinců a Bělorusů), na niž se odvolává i současný ruský režim. Ztrátou vlivu na Ukrajině dojde k definitivní porážce této ideologie a zároveň se Ukrajina odpoutá od Ruska v poslední důležité sféře.

Významné jsou i obrovské materiální ztráty. Ačkoliv na Ukrajině žije oproti Rusku jen necelá třetina obyvatel, má Ruská pravoslavná církev v obou zemích podobný počet farností. Na Ukrajině jsou navíc také tři lávry (všechny nyní kontroluje Moskevský patriarchát), tedy vůbec nejvýznamnější pravoslavné kláštery. Samotné Rusko má pouze dvě, přičemž na celém světě je jich jen jedenáct. K nim patří bohaté a velmi vlivné kláštery v Kyjevě a Počajivu na západě země. Ztrátou Ukrajiny tedy Ruská pravoslavná církev zásadním způsobem zchudne a zároveň přijde o vliv na celosvětové úrovni, protože přestane být jednoznačně největším pravoslavným subjektem na světě. Počtem farností totiž bude srovnatelná nejen s církvi na Ukrajině, ale i v Rumunsku.

Michal Lebduška

KOMUNÁLNÍ VOLBY NA SLOVENSKU: MÓDA NEZÁVISLOSTI A FIASKO SMĚRU

Před časem se ve slovenské politice rozmohla přímo nutková potřeba kandidovat v župních nebo komunálních volbách jako nezávislý. Souvisí to s rostoucí nedůvěrou občanů ke standardním stranám. Jenže takto demokracie fungovat nemůže.

Ať se to někomu líbí, nebo ne, být nezávislým v konečném důsledku znamená pohodlné nevázáni se na nějaký společný program. Nezávislý odmítá sdílet závazky a řešení vycházející ze základních idejí té které politické strany.

Demokracie není daná jednou pro vždy. Musí se neustále budovat, je nutno chránit hodnoty s ní spjaté a starat se o funkčnost pravidel a institucí, které ji podmiňují. To platí jak na celostátní, tak na místní úrovni. I proto český politolog Bohumil Doležal v roce 2000 po českých krajských volbách napsal, že „je třeba rozhodně říct, že na této úrovni politického života nemají nezávislí co pohledávat“. Dodal, že „politické strany jsou praktické instituce, schopné poskytnout voliči informace, program, zkrátka záruky. Jsou v našem případě sice velmi nedokonalé, ale to má být jen výzva k tomu, abychom se je pokoušeli zlepšit“.

Prohlubování problému

To, že politické strany nejsou dokonalost sama, ještě neznamená, že je třeba zpochybňovat jejich důležitost pro fungování demokracie. Lékem na její dnešní stav nemůže být triumf nezávislosti. Politika

ztrácí důvěryhodnost nejen chováním některých politiků, ale i rostoucím počtem nezávislých kandidátů. To je z hlediska kvality demokracie velmi zlá cesta.

Nezávislí samozřejmě mají své místo v menších lokalitách a obcích, tam, kde se lidé navzájem znají a vědí, co mohou jeden od druhého očekávat. Zejména pokud jde o osobnosti angažující se v řešení místních problémů. Avšak z celkového hlediska, když dnes mluvíme o selhávání demokratických institucí, každá hra na nezávislost, jakkoli se jeví sympaticky, tuto nefunkčnost jen prohlubuje.

Organizovaná nezávislost

Letos však na Slovensku nastal posun k novému fenoménu, k organizované nezávislosti. Nestranníci se spojili do týmů se společným programem i kampaní. Mnozí konečně pochopili, že jestli chtějí něco reálně prosadit, musejí mít v pozici starosty nebo primátora skupinu zastupitelů, kteří budou jejich řešení problémů podporovat a prosazovat. Stejně jako ve vrcholné politice premiér potřebuje mít své poslance.

V konečném důsledku se jedná o návrat k organizovanému politickému uskupení, byť neformálnímu. Kandidát na primátora se stává jeho lídrem. Vzniká politické hnutí v malém. Trend se tak od potřeby být nezávislým posunul k potřebě organizované nezávislosti.

Nestraniční stranici

Je tu však ještě jiná zkušenost s fenoménem nezávislých. Mnozí straníci si na ně v touze po úspěchu pouze hrají. Někteří kvůli kandidatuře ze strany vystoupili, jiní v ní zůstali, ale kandidovali jakoby sami za sebe. Jestliže se distancování se od stranic stalo cestou ke zvolení, jde o další příspěvek k deformaci demokracie.

Z některých regionů přicházely zprávy, že také vládnoucí strana Směr organizovala své „nezávislé“. Ti měli po volbách buď podporovat jejího kandidáta, nebo měli prosazovat to, co jim zadá stranické ústředí.

Předseda strany Most-Híd Béla Bugár má důvod k úsměvu.

Foto: Wikimedia commons/ European People's Party

Její předseda Robert Fico sice po listopadových komunálních volbách hrdě ukazoval graf, podle něž získala jeho strana nejvíce starostů a primátorů, Směr však ve skutečnosti utrpěl velké ztráty. Protože chlubení se počtem starostů bez ohledu na velikost a lidnatost obce je čistá demagogie a primitivní marketing.

Vítězové a poražení

Ve větších městech totiž Směr výrazně ustoupil ze svých pozic, když se stal obětí vlastních kauz a vulgárního stylu politiky. Pokud nejsilnější vládní strana utrpí v boji o primátorská křesla porážku, jedná se zkrátka o fiasko. Vliv Ficovy strany v regionech se významně snižuje.

Debaklem skončily komunální volby také pro parlamentní opozici. Svoboda a solidarita (SaS) Roberta Sulíka a hnutí Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti (OĽaNO) Igora Matoviče prohrály na celé čáře. Ani to však zjevně jejich lídry nepřivede k zamyšlení se nad tím, jakým stylem a způsobem dělají svou politiku. Ta je pro běžného občana v regionech čím dál tím méně akceptovatelná – podobně, jako politika Ficova Směru. V tomto kontextu představuje nástup nezávislých logické vyústění.

Jestli některá strana může oprávněně říct, že uspěla, tak je to Křesťanskodemokratické hnutí (KDH), kterému výsledky komunálních voleb dávají reálnou naději na návrat do parlamentu.

Vládní strana Most-Híd vedená Bélou Bugárem ve volbách nepropadla, neboť maďarští voliči ji v některých regionech upřednostnili před neparlamentní Stranou maďarské koalice (SMK). Učinili tak hlavně z pragmatického důvodu: Bugárovi garantují „svým“ regionům přísun peněz z evropských fondů i jiných zdrojů. Svým lidem tak umožňují dělat byznys, budovat kariéru, případně držet pozice. Toto jim SMK nemůže nabídnout, takže hlas pro Most-Híd byl v mnohých lokalitách svým způsobem zřejmou volbou.

Působilo úsměvně, když reprezentanti relevantních parlamentních stran hned po listopadových volbách svorně tvrdili, že oproti minulosti získali, že jsou spokojení a že neprohráli. Kdyby stav slovenské politiky nebyl tak katastrofální, mohlo by to být i zábavné. Jenže realita je příliš vážná na to, abychom se mohli takovým hloupostem bezstarostně pousmát.

Marián Balázs

Maďarsko a článek sedm. Proč tak pozdě?

Maďarsko je považováno za zlobivé dítě Evropské unie prakticky již od vítězství strany Fidesz v parlamentních volbách v roce 2010, po nichž se vláda Viktora Orbána pustila do zavádění řady kontroverzních opatření.

Kromě změn ústavy včetně zakotvení křesťanského dědictví a tradičních rodinných hodnot, ovlivňování složení Ústavního soudu prostřednictvím snížení věku pro odchod soudců do důchodu nebo omezení svobody médií došlo v Maďarsku i k úpravě volebního systému. Nelze též opomenout vyhrocenou rétoriku Orbánovy vlády ve věci migrace a posléze kampaň proti miliardáři a filantropovi maďarského původu Georgi Sorosovi. V září tohoto roku Evropský parlament doporučil zahájit s Maďarskem řízení podle pověstného článku sedm Smlouvy o Evropské unii, jenž se týká porušení základních unijních hodnot. Jakkoli lze takové rozhodnutí chápat a snad ho označit i za správné, přišlo poměrně pozdě a není příliš šťastně komunikováno.

Jelikož na výše zmíněné kroky Orbánovy vlády pohlížela kriticky nejen maďarská opozice, ale i představitelé členských států EU, je s podivem, že k diskusi o využití příslušného článku nedošlo dřív. Proti Maďarsku sice již v minulosti zahájil Soudní dvůr Evropské unie několik řízení kvůli tomu, že neplní povinnosti. Stalo se tak kvůli azylové politice, zdanění neziskových organizací financovaných ze zahraničí a konečně v souvislosti se zákonem o vyšším vzdělávání, jenž míří na Sorošem financovanou Středoevropskou univerzitu. Takzvaná nukleární možnost, tedy spuštění postupu podle článku sedm, se

však reálně objevila na stole až letos. Proti podobně sporným opatřením polské vlády strany Právo a spravedlnost se přitom Evropská unie vymezila velmi rychle. Po necelých dvou letech neúspěšného dialogu zahájila z iniciativy Evropské komise řízení s Polskem podle článku sedm už loni. Rychlost, se kterou EU na dění v Polsku reagovala, je důsledkem poučení z Maďarska.

Konec optimismu

Po roce 1989 bylo směřování do západních struktur naprosto jasnou a nezpochybnitelnou ambicí postkomunistických středoevropských států. Evropská unie před zahájením přístupových procesů definovala kodaňská kritéria coby pomyslnou cílovou pásku, jejímž proběhnutím se uchazečské země kvalifikují ke členství v elitním demokratickém klubu. Devadesátá léta byla obdobím všeobecného optimismu a víry nikoli snad ve Fukuyamův konec dějin (tento koncept se záhy zdiskreditoval válkami na Balkáně), ale aspoň v to, že dosažení dostatečné úrovně demokracie a právního státu a členství v EU představují vyvrcholení jakéhosi nezvratného dějinného procesu. Nikdo se ovšem nenadál toho, že vláda některé členské země začne komplikovaně vydobytý status liberální demokracie později zpochybňovat. Příčiny, proč Evropská unie váhala se zaujetím dostatečně tvrdého postoje vůči Maďarsku, je třeba hledat právě zde.

Sankční mechanismus pro porušení unijních hodnot zakotvila v primárním právu EU již Amsterodamská smlouva (1997). Před rokem 2017 ale nastal pouze jediný případ, kdy se uvažovalo o jeho spuštění. Šlo o formování rakouské vlády v roce 2000, jejíž součástí se stala krajně pravicová strana Svobodných. Unie tehdy nakonec sáhla jen k bezzubým diplomatickým sankcím, z nichž po čase vycouvala. V Maďarsku a Polsku jsou ale z porušování zásad

právního státu obviňovány vlády stran, které se alespoň nominálně hlásí ke křesťanskodemokratické rodině, jejíž členové tradičně patří k největším zastáncům integrace.

Evropské unii jako by v případě Maďarska nejprve nějakou dobu trvalo, než si uvědomila, co se v zemi děje. Respektive než sama sobě přiznala, že se tamní situace stává nepřijatelnou. V další fázi se ukázalo, že Viktor Orbán má zastání v Evropské lidové straně, v jejíž frakci europoslanci Fideszu působí a která se dlouho neměla ke kritice maďarského vývoje. A to přesto, že mnoho činů i výroků Orbánova kabinetu v žádném případě nekoresponduje s deklarovanými lidoveckými hodnotami. Je otázkou, zda by vývoj v této zemi zašel tak daleko, kdyby se představitelé Evropské unie odhodlali k razantnější kritice dříve.

Viktor Orbán na listopadovém setkání Evropské lidové strany.

Foto: Wikimedia commons/ European People's Party

Každému stejným metrem?

Způsob zahájení procedury podle článku sedm lze v případě Maďarska označit spíše za nešťastný. Zpráva zpracovaná pod vedením poslankyně a členky levicové skupiny Zelení/Evropská svobodná aliance Judith Sargentini, o níž se v Evropském parlamentu hlasovalo, nese zcela jasné ideologické a politické zabarvení. Tomu se samozřejmě nelze divit, protože europarlament je ze své povahy politickým tělesem. Nicméně fakt, že řízení s Maďarskem iniciovali poslanci, umožňuje Orbánově vládě a jejím spojencům poukazovat na neobjektivitu zprávy, jakkoli si nelze dělat iluze o tom, že by zaujali

přívětivější postoj, kdyby iniciativa přišla z Evropské komise či Soudního dvora. Zároveň to znesnadňuje kritiku lidem, kteří považují počínání maďarského vedení za nebezpečné, ale nedokáží se ztotožnit se zněním zprávy.

Skutečnost, že se řízení podle článku sedm vedou pouze s Maďarskem a Polskem, navíc vzbuzuje podezření, že se jedná o diskriminaci postkomunistických států a vnucování hodnot, které jim nejsou vlastní. Řada opatření, jež se v maďarském případě kritizují, přece v jiných členských zemích fungují a nikoho nijak zvlášť nepohoršují. Všechny změny ústavy navíc schválil demokraticky zvolený parlament. Znamená to snad, že si Evropská unie dovoluje zpochybňovat demokratickou vůli Maďarů?

Takové argumenty Viktor Orbán a jeho straníční kolegové ostatně neváhají použít, když se odvolávají na maďarskou výjimečnost, svébytnost a suverenitu. Způsob, jakým použití článku sedm interpretují nejen maďarští vládní představitelé a provládní média, tedy jako trest pro neposlušný členský stát, nijak nepřispívá k jeho vnímání coby legitimního nástroje. Maďarsko pod současným vedením nade vši pochybnost jedná v rozporu s deklarovanými evropskými hodnotami a je správné, aby čelilo důsledkům. Je však třeba, aby se komunikace unijních představitelů v této oblasti dramaticky zlepšila. Evropská unie i média by se měly pokusit vysvětlit nejen Maďarům, nýbrž i všem ostatním občanům Unie, že se jedná o nástroj, který má sloužit v první řadě k jejich ochraně a obraně demokracie. PR Unie v této oblasti nicméně žalostně selhává (jako ostatně v řadě dalších oblastí, ale to je jiný příběh).

Jde o celek

Při debatě o dodržování unijních hodnot je v první řadě nutné si uvědomit jednu věc. Problém Maďarska není v jednotlivých opatřeních, ale v tom, že jako celek vedou k eliminaci opozice, omezení nezávislosti státních orgánů a k ekonomickému propojení státu a vládní strany.

Pokud se nepodaří účel článku sedm srozumitelněji vysvětlit občanům, otevře se pouze další prostor pro nárůst popularity Viktora Orbána. A protože nás v květnu příštího roku čekají volby do Evropského parlamentu, Fidesz téma bezpochyby důkladně vyteží v předvolební kampani. Výsledky voleb – složení Evropské komise a europarlamentu – pak do velké míry ovlivní, jak bude celá procedura pokračovat. Rozhodně se ale na případech Maďarska a Polska ukáže, jakou sílu Evropská unie v prosazování svých hodnot ve skutečnosti má.

Pavlaína Janebová

Měníci se Srbsko stále kráčí do neznáma

Srbsko má šanci na rychlou modernizaci i členství v EU, na druhou stranu se obává návratu stínů minulosti. Klíčové bude, jakým směrem svou zemi povede současný prezident Aleksandar Vučić.

Od konce válek provázejících rozpad Jugoslávie prošlo Srbsko dalekosáhlými změnami. Po takzvané buldozerové revoluci z roku 2000, jež svrhla prezidenta Slobodana Miloševiče, v zemi vznikly základy demokratických institucí, které ale bohužel podemílají mafie a korupce. Nepovedlo se provést ani celkovou hospodářskou transformaci. Kvalita života se tak výrazně nezvyšuje.

Poloviční usmíření

Srbsko se podobně jako celý region potýkalo s nedostatkem výraznější pomoci ze strany Evropské unie.

Aleksandar Vučić na snímku z roku 2012.

Foto: Wikimedia Commons/Medija Centar Beograd

Daytonská mírová smlouva z roku 1995, jež ukončila válku v Bosně, se na Západě považovala za dočasné řešení. Panovalo tam totiž všeobecné přesvědčení, že balkánský sud s prachem může každou chvíli znovu vybuchnout. Po roce 2000 se ovšem EU spokojila se zdánlivou stabilitou. Riziko nové války se zdálo být minulostí. Notabene když politici v regionu intenzívně usilovali o smíření.

Patřil k nim i psycholog Boris Tadić, který v letech 2004 až 2012 zastával úřad srbského prezidenta a udělal řadu smířlivých gest vůči bosenským Muslimům, Chorvatům i Kosovanům. Například poklekl u pomníků obětem masakrů ve Srebrenici i Vukovaru. Díky tomu si vysloužil přízvisko „balkánský Willy Brandt“ a dostal prestižní cenu Qadriga.

Měnily se i exjugoslávské národy. Mladí Chorvaté, bo-

senší Muslimové a Srbové na sebe pohlíželi s čím dál většími sympatiemi. Mluvílo se o obnově takzvané jugosféry. Ovšem Evropou se šířící krize demokracie se nevyhnula ani regionu, jenž

stále zůstává „měkkým podbřiškem“ kontinentu. V Srbsku se vzestup neliberálních sil projevil volebními úspěchy Srbské pokrokové strany (SPS).

Změna strategie

Tuto stranu od roku 2008 řídil Tomislav Nikolić, který za Miloševičovy éry spolupracoval v Srbské radikální straně s nacionalistou Vojislavem Šešeljem, jenž mimo jiné stanul před Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii. Nová Nikolićova formace se snažila přizpůsobit nacionalistickou agendu realitě po-

revolučního období. Ve volbách však zpočátku prohrávala s demokratickým táborem, neboť stále ještě doznívala mobilizace proti silám spjatým s Miloševičem. Jenže novým vládcům se Srbsko přetvořit v dospělou demokracii nepovedlo. Instituce byly slabé a svoboda médií silně reglementována. Současně se země ekonomicky zcela nevyrovnala s následky balkánských válek. Nedostávalo se jí zahraničních investic a HDP na hlavu bylo dokonce nižší než za časů komunistického vládce Jugoslávie Josipa Broze Tita. Zároveň od Evropské unie nepřicházela konkrétní nabídka členství, kterou naopak dostaly středoevropské státy.

Volebního triumfu Srbská pokroková strana dosáhla až v roce 2012. Znamenal prezidentské křeslo pro Tomislava Nikoliće a premiérský post pro jeho spolutraníka Ivicu Dačiće. Měl svým způsobem podobné příčiny jako volební vítězství Fideszu v Maďarsku v roce 2010 a strany Právo a spravedlnost (PiS) v Polsku

v roce 2015. Transformace totiž nesplnila naděje mnohých Srbů a vytvořila početné řady poškozených. Na tyto lidi SPS vsadila. K vítězství jí dopomohla také změna strategie. Neodvolávala se už pouze na národní hrdost a trauma z Daytonu, ale rovněž slibovala zrychlenou modernizaci země a brzké členství v EU. Tyto předpoklady se staly základem jejího zatím ničím neohroženého vládnutí, když se u moci drží již šest let. Jejím v současnosti nejvýraznějším představitelem je Aleksandar Vučić, který loni vystřídal Nikoliće v prezidentské funkci.

Evropan na balkánský způsob?

Jakkoli každou chvíli slyšíme o napětích mezi Srbskem a Kosovem, respektive mezi Srbskem a Bosnou a Hercegovinou, Aleksandru Vučićovi se dostává vřelého přijetí

v bruselských salónech. Dokáže totiž sám sebe prezentovat jako Evropana přinášejícího postjugoslávskému regionu stabilitu. Evropská unie navíc velmi oceňuje roli, kterou sehrálo Srbsko při migrační krizi v roce 2015. Bělehrad se tehdy ujal velké části uprchlíků a stabilizoval balkánskou trasu.

Vučić se zároveň snaží udržovat dobré vztahy s Moskvou a Pekingem. Navzdory tomu, že by časté schůzky s Vladimírem Putinem mohly svědčit o jisté vzájemné důvěře, Moskva nelibě nese Vučićovu proevropskou rétoriku. Uvidíme, jak dlouho srbský prezident, který v letech 2014-2017 zastával funkci premiéra, vydrží sedět na dvou židlích.

Každopádně okázalé Vučićovo evropanství poněkud překvapuje, když se podíváme do jeho minulosti. V devadesátých letech tvořil nedílnou součást Miloševićova tábora a před revolucí v roce 2000 měl na starost cenzuru médií. V roce 2014 se za to i za svůj mladický nacionalismus veřejně omluvil. Zlomyslný člověk by však poznamenal, že minulost úplně popřít nelze. Za vlády Srbské pokrokové strany se svoboda médií omezuje ještě více než za éry demokratického tábora. Opozice vládě vyčítá represe vůči nevládnímu sektoru a dokonce i manipulace při parlamentních volbách v roce 2016. Vučić je ovšem nezvykle elastickým politikem. Dokáže uklidnit bruselské

obavy o stav srbské demokracie a láká na vizi Srbska jako garanta stability na Balkáně.

Aleksandar Vučić je tak daleko spíše jen technologem moci, podobně jako řada politiků ve střední a východní Evropě. Po vzoru šéfa PiS Jarosława Kaczyńskiego a maďarského premiéra Viktora Orbána se snaží hrát na několika hřištích najednou. Na jednu stranu vábí velkoměstský elektorát na rychlé členství v EU. Na srbské poměry neobvyklým gestem bylo jmenování aktivistky Any Brnabić, jež se hlásí se k lesbické orientaci, do křesla premiérky. Na druhou stranu nevíme, zda Vučić svou protřelou zahraniční politiku nevyužije k revizionismu. V současnosti docela šikovně dává do kontrastu „racionální“ Bělehrad a „nevypočitatelné“ vládce Kosova či Bosny a Hercegoviny. Co se však stane, jestli nedojde ze strany EU ke splnění srbských požadavků?

Problémem politiků typu Orbána nebo Vučiće je ochota riskovat kvůli růstu osobní popularity obtížně vybojovanou stabilitu regionu. Balkán určitě potřebuje unijní peníze (zvýšení nákladů pro tuto oblast v nové rozpočtové perspektivě EU je tak krok dobrým směrem), ale daleko více potřebuje opravdové státníky. Jinak se noční můry minulosti mohou rychle vrátit.

Łukasz Kołtuniak

z polštiny přeložil Tomáš Fošum

Zkouška v regionech: PiS proti všem

Za necelý rok si Poláci zvolí nový parlament. Už mají za sebou generálku, kterou byly podzimní regionální volby. Jejich výsledky sice příliš nenapověděly, kdo bude za dvanáct měsíců na celostátní úrovni vládnout, ale něco z nich přece jen vyčíst lze.

Spojencům navzdory

Právo a spravedlnost získalo před třemi lety většinu křesel v parlamentu díky souhře okolností. Občanská platforma (PO) nebo Svaz demokratické levice (SDL) v minulosti vyhrávaly volby s výsledkem přes

Hlavní zprávu letošních voleb, v nichž se vybírala obecní a vojvodská (krajská) zastupitelstva, představuje skutečnost, že národněkonzervativní strana Právo a spravedlnost (PiS) zůstává nejsilnější formací na polské politické scéně. Navíc v porovnání s minulými regionálními volbami zaznamenala celostátně lepší výsledek (34 procent hlasů oproti 27 procentům v roce 2014). Ačkoliv se proto tvářila jako vítěz, do velkých oslav se její vedení nepouštělo. Čekalo totiž přinejmenším zopakování výsledku z posledních parlamentních voleb (38 procent). Na náladě předákům PiS nepřidal ani neúspěch ve velkých městech, kde posty primátorů získali opoziční nebo nezávislí kandidáti.

Za normální situace by o čtyři procentní body horší výsledek nemusel předsedovi PiS Jarosławu Kaczyńskému způsobovat vrásky na čele. Jenže Právo a spravedlnost se v běžných podmínkách nenachází. Jak ukázalo vyjednávání o koalicích v jednotlivých vojvodstvích po letošních volbách, Kaczyńského formace vede válku proti všem. Žádná z celostátně působících stran s ním nechce spolupracovat. PiS tak vládne pouze tam, kde má samo většinu. Výjimku představuje Dolní Slezsko, kde se s ním spojilo sdružení nezávislých kandidujících pod značkou Bezpartyjni Samorządowcy.

40 procent hlasů, ale na sestavení většinového kabinetu jim to přesto nestačilo. Straně Jarosława Kaczyńskiego v roce 2015 navzdory nižšímu zisku nahrála skutečnost, že se do Sejmu těsně nedostala Sjedenčená levice, jejíž hlasy tak propadly. Lze předpokládat, že si opoziční strany na podobná selhání příště dají pozor, a tak ani obhájení minulého výsledku PiS (38 procent) už na samostatné vládnutí nebude dostatečné.

Je proto s podivem, s jakou bohorovností Právo a spravedlnost vládne. Dělá si přitom nepřátele jak doma, tak v zahraničí. Zpacifikování Ústavního soudu, jehož rozhodnutí předtím vláda i prezident ignorovali, a takzvaná soudní reforma vyvolaly ve velkých městech masové protesty. Kvůli snaze přistříhnout křídla nezávislé justice se polská vláda ocitla v Evropské unii v oslí lavici. Bouři vyvolala i novela, která zaváděla až tři roky vězení pro ty, kdo by spojovali Polsko s holocaustem (šlo především o nešťastné vyjádření „polské koncentrační tábory“). Na základě tlaku Spojených států vláda tuto zákonnou předlohu nakonec změnila. Do konfliktu se nedávno dostala s USA i kvůli úvahám o takzvané dekoncentraci a repolonizaci médií, které cílí na zahraniční vlastníky některých vůči kabinetu PiS kritických titulů. Podobné roztržky se dějí navzdory tomu, že Amerika prezidenta Donalda

Trumpa představuje v zahraničněpolitických koncepcích PiS hlavního spojence.

Znepokojivý na vládnutí Kaczyńského strany navíc není pouze obsah prováděných změn, ale i způsob, jakým je v parlamentu občas prosazuje. Výjimkou nejsou nečekaná noční hlasování a rychlé novelizace zákonů, jež pak během pár měsíců doznávají dalších a dalších změn.

Válka na několika frontách najednou se nedá z dlouhodobého hlediska vyhrát. I přesto ale může PiS v parlamentních volbách příští rok uspět. Pokud se tak stane, bude se jednat spíše o selhání opozice než o nějaký mistrovský tah Práva a spravedlnosti typu programu 500 plus, jenž podporuje rodiny s dětmi nezanedbatelnými částkami. Jestliže by totiž opoziční strany vytvořily dva silné bloky – středopravicový (liberální) a levicový – do jejichž čela by se postavili výrazní lídři, bude to mít PiS s obhajobou parlamentní většiny hodně těžké.

Integrace i tříštění sil

K jisté formě opoziční spolupráce již dochází ve středopravicovém táboře, když Občanská platforma a Moderní strana (Nowoczesna) vytvořily v letošních volbách takzvanou Občanskou koalici (KO). Samostatně kandidovala Polská lidová strana (PSL), která bojuje s PiS o venkovský elektorát. Právě proto vedla formace Jarosława Kaczyńského proti lidovcům ostrou kampaň. Kdyby letos propadli, jejich šance na udržení se v parlamentu by se výrazně snížila. Dvojciferný výsledek z regionálních voleb (12 procent) jim ale dává značnou naději. Lidovci asi do žádné předvolební koalice nevstoupí (i když pro květnové volby do Evropského parlamentu to nevylučují), ale jsou připraveni s Občanskou koalicí spolupracovat, což se ukázalo při povolebním vyjednávání v jednotlivých vojvodstvích.

Do koalic zde s Občanskou koalicí vstupoval také postkomunistický Svaz demokratické levice (SDL). Ten kdysi dominoval polské politice, ale nyní – po již zmíněném selhání Sjedené levice, jejíž byl hlavní součástí – zůstává za branami Sejmu. Nicméně výsledek regionálních voleb (7 procent) napovídá, že by pětiprocentní hranici pro vstup do parlamentu mohl za rok překonat. Byť mu zřejmě stejně jako minule pár procentních bodů odebere strana Společně (Razem) cílící hlavně na takzvanou novou levicu, která zatím při samostatné kandidatuře šanci na dosažení parlamentních křesel nejspíš nemá. I když se i na

levici vedou debaty o společném postupu, zatím se žádný hmatatelný výsledek nerýsuje. Do toho chystá nový subjekt populární exstarosta města Słupsk Robert Biedroń, což může vést k dalšímu tříštění sil.

Jiný postup zvolila přední osobnost levicového tábora Barbara Nowacka, která před letošními volbami se svým sdružením Polská iniciativa vstoupila do Občanské koalice. Dala tím najevo, že jednak příliš nevěří ve spolupráci le-

vicových subjektů, jednak považuje boj za liberální demokracii za důležitější než ideologické rozdíly. Právě Občanská koalice, která v podzimních volbách získala 27 procent hlasů, bude zřejmě nejvýznamnějším vyzyvatelem PiS a její lídr bude vážným uchazečem o premiérský post. Zatím není jasné, kdo by to měl být. Největší šance má asi předseda Občanské platformy Grzegorz Schetyna, jenž ovšem postrádá charisma a zřejmě i politický talent svého předchůdce Donalda Tuska. Ten sice v posledních měsících dává jasně najevo, že po skončení svého působení v čele Evropské rady chystá návrat do polské politiky, ale jeho ambice budou spíše směřovat k prezidentským volbám v roce 2020. Z politiků mladší generace se jako potenciálně vhodný kandidát jeví Rafał Trzaskowski, jenž byl ale letos hned v prvním kole zvolen varšavským primátorem a jen sotva svou funkci po pár měsících opustí.

Barbara Nowacka vsadila na Občanskou koalici.

Foto: Wikimedia Commons/Adrian Grycjuk

Kaczyńského volba

Zajímavé také bude, na koho vsadí mocný šéf PiS Jarosław Kaczyński. Ten už se do premiérské nebo prezidentské funkce nehrne, vyhovuje mu řídit zemi ze stranické kanceláře ve Varšavě. Před třemi roky ukázal na Beatu Szydło, kterou ovšem po dvou letech v premiérském křesle vystřídal Mateusz Morawiecki. Bývalý ředitel banky se špičkovým vzděláním měl být lákadlem pro středové voliče. Syn známého disidenta a současného poslance Kornela Morawieckého je ale mužem několika tváří. V evropských salonech dokáže hrát roli konsenzuálního politika, aby pak před domácím publikem neférově zaútočil na nezávislá média. Stále zůstává Kaczyńského favoritem, což se ale může rychle změnit. Premiér je odkázaný na předsedovu libovůli, v samotné straně nemá jako nováček žádné výraznější zázemí.

Pro PiS bude důležité, jak si povede hnutí hudebníka Pawła Kukize, které se pro Kaczyńského stranu momentálně rýsuje jako jediný potenciální koaliční partner.

Po úspěchu v minulých volbách ale tento nesourodý subjekt slábne a jeho poslanecký klub se postupně rozpadá. Navíc má Jarosław Kaczyński v živé paměti, jak v roce 2007 předčasně skončila jeho koaliční vláda s populistickou Sebeobranou a Ligou polských rodin. PiS se proto Kukizův elektorát bezpochyby pokusí převzít. To se mu může povést, ale ne zcela. Do hry taky možná vstoupí nějaká narychlo založená protestní strana. Přitom, jak ukazuje nedávný případ z regionálních voleb, může rozhodovat doslova každý hlas. Ve Slezském vojvodství se na spolupráci domluvily Občanská koalice, lidová strana a Svaz demokratické levice, přičemž měly v zastupitelstvu (takzvaný sejmik) nejtěsnější většinu. O tu však

záhy přišly, když se jeden jejich zástupce nečekaně přidal k PiS. S podobnými překvapeními musejí počítat všichni.

Rok před rozhodujícím kláním je jisté jen jedno: následující měsíce na polské politické scéně nebudou rozhodně klidné. Právo a spravedlnost několikrát překročilo hranici, která dělí liberální demokracii od režimů s autoritářskými tendencemi. V případě volební porážky jeho představitelům včetně prezidenta Andrzeje Dudy hrozí, že kvůli nerespektování ústavy stanou před soudem. To by silně rozdělenou polskou společnost přivedlo bezpochyby do varu.

Tomáš Fošum

Stručné dějiny polské levice

Levicové strany se nyní v řadě evropských zemí nacházejí v krizi. Je tomu tak i v Polsku, kde ovšem jde o dlouhodobou záležitost, která má navíc specifické příčiny.

Polská politická scéna je dnes výrazně polarizovaná. Na barikádě proti sobě stojí stoupenci předsedy strany Právo a spravedlnost (PiS) Jarosława Kaczyńskiego a jejich protivníci seskupení pod čím dál výraznější značkou Občanské koalice. Tento „protipisovský“ blok tvoří představitelé opoziční Občanské platformy (PO) a liberálů z Moderní strany (Nowoczesna). Když se však na rodokmeny těchto silně polarizovaných formací podíváme blíže, je zjevné, že politický život v zemi téměř úplně ovládly pravicové strany. Středoví lidovci (PSL), kteří mají sice stabilní, avšak pouze několikaprocentní podporu, se už roky potácejí na hranici volebního prahu. Monotónnost parlamentní krajiny dále prohlubuje překvapivá absence levicové reprezentace. Těžko říci, zda tento stav způsobila efektivita fungování pravicových stran, nebo spíše dlouhá řada chyb levicové scény. Levice každopádně chybovala dost.

Na vítězné vlně

Začalo to pro ni dobře. Polská sjednocená dělnická strana vládoucí do roku 1989 sbalila prapor a odnesla ho z parlamentní síně. Komunisté se změnili v sociální demokraty a ti brzy utvořili širší formaci – Svaz demokratické levice (SLD). Dostačující podporu jim zaručoval elektorát obávající se složité transformace. Na pozadí dosti chaotického prezidentského období Lecha Wałęsy a také rozhádané a rozdrobené pravice SLD brzy vyrostl v silného hráče. Potvrdily to už volby v roce 1993, v nichž postkomunisté zvítězili se ziskem dvaceti procent. A dařilo se jim i dál: v roce 1995 porazil mladý kandidát SLD Aleksander Kwaśniewski v přímé prezidentské volbě právě legendárního vůdce Solidarity Wałęsu.

Levicový parlament zvolený v roce 1993 přinesl Polsku relativní stabilitu. Národní shromáždění dokonce 2. dubna 1997 schválilo novou ústavu. Pravice se mezitím sjednocovala a nabírala na síle. Veřejný obraz levice, která vládla v koalici s lidovci, silně poškodila tisíciletá povodeň,

jež v červenci 1997 zpustošila jihovýchodní Polsko a vyžádala si desítky lidských životů. Jako nedostatečná se vnímala i podpora ze strany tehdy mimořádně populárního prezidenta Aleksandra Kwaśniewského. Ná-

sledující parlamentní volby vyhrála Volební akce Solidarity (AWS), jež se symbolicky odvolávala na společnou minulost v protikomunistické opozici, kterou sdílela všechna zúčastněná středopravicová a křesťanskodemokratická uskupení. SLD skončil na druhém místě a vládu ztratil.

Navzdory prohře se levice nicméně udržela v dobré kondici. S podporou 27 procent voličů se SLD stal silnou opozicí pravicové koaliční vládě AWS (34 procent) s Uní svobody (UW, 13 procent). Aleksander Kwaśniewski zároveň v roce 2000 v další prezidentské volbě zvítězil nad kandidátem pravice, tentokrát v postavě lídra AWS Mariana Krzaklewského. Nejlepší časy levice však měly teprve přijít.

Parlamentní volby opět vyhrál Svaz demokratické levice (SLD), který navíc v koalici s levicovou Uníí práce (UP) získal rekordních 41 procent hlasů. AWS nepřežila zkoušku časem a zdálo se, že pravice je na ústupu. Představitelé levice měli v rukou parlament i prezidentský palác, ačkoli premiéra Leszka Millera a prezidenta Aleksandra Kwaśniewského spojovalo, jak se sami vyjádřili, „drsné mužské přátelství“. Image vládního tábora nicméně pomáhala také rozběhnutá integrace do struktur EU. Unijní aspirace Poláků se tudíž odrážely i v proevropském kurzu vlády. Jeho symbolickým vyvrcholením se stalo přijetí smlouvy o přistoupení – v roce 2003 ji pod Akropolí podepsali premiér Leszek Miller, ministr zahraničních věcí Włodzimierz Cimoszewicz a ministryně pro evropské záležitosti Danuta Hübner. Zdálo se, že v této situaci nemůže levici v podstatě nic uškodit.

Dopady Rywingate

Problémy však narůstaly. A byly závažné. Zatímco předchozí krizi spojenou s výčitkami, že politici po obrovské povodni neprojevili dostatečnou sociální citlivost, se podařilo v podstatě úspěšně neutralizovat, tentokrát si levice s řešením problému nevěděla rady. Došlo totiž

k prvnímu korupčnímu skandálu v postkomunistickém Polsku.

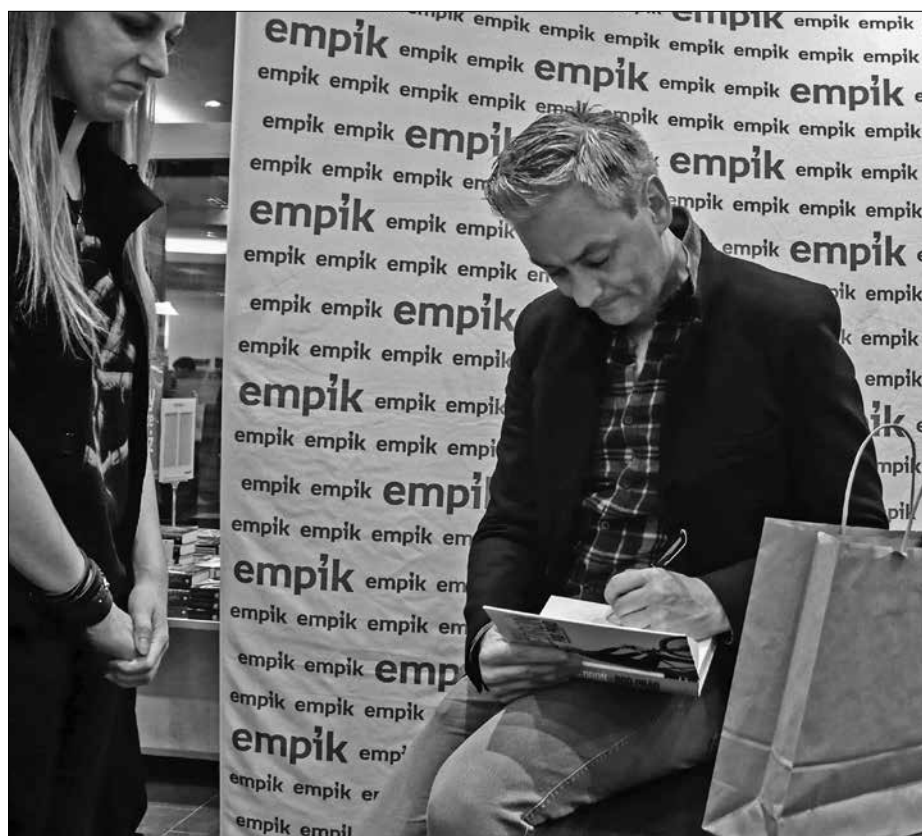
Aféra vypukla v září 2002. Vyšla tehdy najevo nabídka, kterou filmový producent Lew Rywin předložil šéfovi mediálního koncernu Agora (vydává mj. deník Gazeta Wyborcza), někdejšímu disidentovi Adamu Michnikovi. S odkazem na svůj vliv ve vládních kruzích nabídl Rywin Michnikovi, že zasáhne do podoby připravovaného zákona o rozhlasu a televizi tak, aby byl výsledek pro Agoru výhodnější. Kvůli vysvětlení kauzy vznikla parlamentní vyšetřovací komise, jejíž činnost se na preferencích levice nemohla neodrazit. Aféra na rozhraní politiky, byznysu a médií byla ideální vodou na mlýn opozice, a to tím spíš,

volby se levici nevydařily. Kvůli zveřejnění zfalšovaných dokumentů se z boje o prezidentský palác stáhl favorizovaný kandidát SLD Włodzimirz Cimoszewicz, někdejší ministr zahraničních věcí. Do aféry s uměle vyrobenými důkazy byli pravděpodobně zapleteni poslanci pravicových stran, ale tehdy to na odstranění nejnebezpečnějšího rivala stačilo. Změny situace na šachovnici nakonec vedly k tomu, že proti sobě ve druhém kole prezidentské volby stanuli Donald Tusk a Lech Kaczyński. Tentokrát byla na ústupu levice.

Neochota pravice ke koaliční spolupráci vedla k vytvoření menšinové vlády Práva a spravedlnosti, která získala podporu populistické Sebeobranou a krajně pravicové Ligy

polských rodin. Občanská platforma přešla do opozice a úspěšně převzala roli, kterou by jinak mohli plnit poslanci SLD. Zatlačení levice do defenzivy jen prohloubilo krizi, která v ní panovala. Ani generiční obměna lídrů její veřejný obraz nevylepšila. Naději na změnu nabídl předčasné parlamentní volby v roce 2007.

Ani tuto šanci však levice nedokázala využít. Dva roky silně medializovaného konfliktu mezi Občanskou platformou a PiS umožnily pravici téměř si monopolizovat polskou politickou scénu, a tak levicová koalice snažící se navíc překonat vnitřní rozpory dosáhla jen nepatrně lepšího výsledku (třináct procent) než minule. Dvě další volební období zemi řídila středoprávicová Občanská platforma, která k sobě postupně stáhla i prozápadní část levicového elektorátu. Opoziční Právo a spravedlnost zase zvětšilo svůj vliv na stoupence sociální politiky. Také politizace katastrofy letounu s polskou delegací u Smolensku (2010) zvýrazňovala konflikt mezi PiS a PO a tlačila levici do druhé ligy. Místa pro ni dále ubývalo.

Robert Biedroń na setkání s čtenáři v Bydhošti.

Foto: Wikimedia Commons/Taktoperz77

že grilování vyslychaných politických konkurentů probíhalo před televizními kamerami. Vláda tak postupně ztrácela pevnou půdu pod nohama, až kabinet Leszka Millera nakonec podal den po vstupu Polska do Evropské unie (2. května 2004) demisi.

Obrat doprava

Rok 2005 byl v polské politice výjimečný. Prezidentské a parlamentní volby zcela přestavěly politickou scénu a spustily procesy, které probíhají dodnes. Nejpočetnější reprezentaci v parlamentu si zajistily Právo a spravedlnost (PiS) bratří Kaczyńských (27 procent) a Občanská platforma (PO) vedená Donaldem Tuskem (24 procent). Svaz demokratické levice se nedokázal vzpamatovat z afér a obsadil až čtvrté místo (11,31 procenta), hned za populistickou Sebeobranou (11,41 procenta). Ani prezidentské

Experiment s Magdalenou

Cesta ze závažné krize vyžadovala rozhodné kroky. V soudobém politickém klimatu měl postkomunistický SLD mizernou reputaci. Rázně se od něj distancovali dokonce i představitelé mladé velkoměstské levice ze strany Společně (Razem) s podporou na úrovni přibližně dvou procent. Lídrem SLD byl opět zvolen Leszek Miller – coby zkušený politik měl pomoci překonat těžké časy. Vhodnou příležitost získat zpět přinejmenším část někdejších voličů i mediálního prostoru skýtaly prezidentské volby v květnu 2015.

Miller zahrál vabank. Zvolil však mimořádně zajímavou strategii. Ve snaze odříznout se od zavedeného negativního obrazu vsadil všechno na kartu, která se v politice osvědčuje odjakživa – kombinaci zkušeností, znalostí

a dobrého vzhledu. To vše se mělo koncentrovat v osobě historičky a vysokoškolské pedagožky Magdaleny Ogórek, která se měla stát novou, lepší tváří SLD. Volební kampaň se však změnila v sérii neúspěchů a chybovala do té míry, že se Ogórek dokonce začala distancovat od uskupení, které ji původně nominovalo. Následky tohoto experimentu byly tristní. Kandidátka SLD získala pouhých 353 883 hlasů, tedy 2,38 procenta. Cena za tento omyl však byla ještě mnohem vyšší – Sjednocená levice (tedy koalice SLD a Tvého hnutí) se ve volbách na podzim téhož roku vůbec nedostala do parlamentu.

Duhový rytíř

Kvůli komplikované situaci, v níž se ocitla postkomunistická levice, a marginální podpoře strany Razem nyní levicový elektorát vyhlíží statečného prince na bílém koni, který by monopol pravice efektně prolomil. Velké

naděje se vkládají do bývalého poslance Roberta Biedroně, který se po jednom volebním období stráveném v křesle starosty devadesátitisícového Słupsku rozhodl vrátit do celostátní politiky. Zatímco SLD stále počítá s tím, že PiS a Občanská platforma dříve či později oslabí a Razem dokáže oslovit jen část velkoměstské inteligence, Biedroň objíždí Polsko a absoluuje přitom neobvykle intenzivní rozhovory s veřejností. Připomíná to start promyšlené volební kampaně a podle prvních průzkumů se zdá, že Biedroň skutečně má reálné šance na solidní výsledek. Otázkou však zůstává, zda tento v polské historii první politik otevřeně se hlásící k homosexuální orientaci bude schopen vytvořit dostatečně silné struktury, aby se na čím dál komplikovanější politické scéně udržel.

Wojciech Hofmański

z polštiny přeložila Anna Plasová

Levice proti novému autoritarismu

Politika polské strany Právo a spravedlnost představuje novou formu autoritarismu, která se liší od jeho podoby známé z třicátých let. Například se odvolává na demokracii, píše ve své knize sociolog Maciej Gdula, který se mimo jiné snaží formulovat program pro současnou polskou levič.

Na Varšavské univerzitě působící Maciej Gdula (*1977) se věnuje především problematice tříd. Kniha *Nowy autoritaryzm* je rozšířeným souborem jeho dřívějších článků a vědecké studie pojednávající o středně velkém městě v Mazovském vojvodství, kde Právo a spravedlnost (PiS) získalo v parlamentních volbách v roce 2015 více než padesát procent hlasů.

V úvodu knihy autor vysvětluje, proč nemůže na rozdíl od řady jiných sympatizantů levice volit liberální Občanskou platformu (PO). Chápe jejich argumenty, že Platforma má poslance, struktury a stabilní podporu, zatímco před třemi lety založená liberální strana Nowoczesna (Moderní) upadá a levicové Razem (Společně) se zatím nedokázalo dostat do parlamentu. Podle Gduly však Platforma ztělesňuje především svět strachu před PiS, což samo o sobě tuto stranu Jarosława Kaczyńského nemůže porazit. Navíc předchozí vlády PO pod vedením Donalda Tuska a Ewy Kopacz nedělaly z levicového hlediska dobrou politiku. Přehlížely zneužívání dohod o provedení práce, což poškozovalo zaměstnance, a snižovaly výdaje na sociální politiku. Polskému státu také ublížily nedostatečnou podporou veřejnoprávní televize a otevíráním stavidel nacionalismu nejenom protiuprchlíckou rétorikou. Po volební porážce na podzim 2015 se do čela Občanské platformy postavil Grzegorz Schetyna, který není schopen reagovat na změněnou situaci na polské politické scéně. Takový lídr nedokáže pro Platformu získat části středového a levicového voličstva, což je pro vítězství nad PiS podstatné.

Maciej Gdula si klade otázku, zda je Právo a spravedl-

nost typickou populistickou stranou. Podle něj pro Polsko neplatí obecné vysvětlení současného úpadku levice a nástupu populistů. Ti si v řadě zemí získávají bývalé levicové voliče kritikou negativních jevů globalizace a dopadů nedávné ekonomické krize. V Polsku

však PiS zvítězilo za situace, kdy se snižovala nezaměstnanost a souběžně rostly reálné mzdy.

Klíčové roky 2005 a 2009

Zlom na cestě k populismu vidí Gdula už ve volbách v roce 2005, kdy Občanská platforma chtěla liberální Polsko, zatímco Právo a spravedlnost hlásalo Polsko solidární. Tehdy se PiS poprvé vymezilo proti elitám i menšinám a začalo přikládat důležitost sociální politice. Při svém druhém vítězství v roce 2015 si byla Kaczyńského strana dobře vědoma zlepšujícího se hospodářského stavu země, kladla proto důraz na sociální programy. Po zisku vlády je začala realizovat (například program na podporu rodin s dětmi známý jako 500 plus), zároveň ovšem centralizovala moc a zaútočila na nezávislé instituce.

Gdula tvrdí, že klíčové změny v polské politice nastaly kolem roku 2009, kdy se změnil přístup k politickému boji, a to hlavně v souvislosti se vzrůstající úlohou internetu. Předtím byly důležité narace a diskurs, dnes rozhodují neočekávané události, například nehoda ve Smolensku v roce 2010 nebo selhání IT systému při sčítání výsledků regionálních voleb v roce 2014. Dříve byly nejdůležitější stranické struktury, dnes je to lídr. Třeba takový, jakým byl Donald Tusk. Jeho vláda sice neměla žádný velký plán, Tusk se ovšem dokázal vypořádat s různými komplikacemi a artikuloval požadavky řady lidí. Později se začalo dařit stranám bez výrazných struktur, zato však s charismatickými předáky, jako jsou Paweł Kukiz (hnutí Kukiz'15) a Ryszard Petru (zakladatel strany Nowoczesna), ale i Adrian Zandberg (Razem).

Po roce 2009 rovněž vzrostla role občanských hnutí. Ačkoli bývají ve volbách spíše neúspěšná, mají vliv na programy politických stran, neboť autenticky upozorňují na reálné problémy. Éra internetu jim pomáhá zajistit podporu lidí, čili pokud je média pomíjejí, tak čelí nařčení, že neukazují skutečnost a pravdu. Místní hnutí pořádají řadu akcí, přičemž podfinancovaná média ráda přebírají jejich tiskové zprávy či infografiky. Problém občanských iniciativ je však v tom, že dokáží přitáhnout pozornost jen krátce. Navíc se těžko institucionalizují, což jim brání výrazněji uspět v politické soutěži.

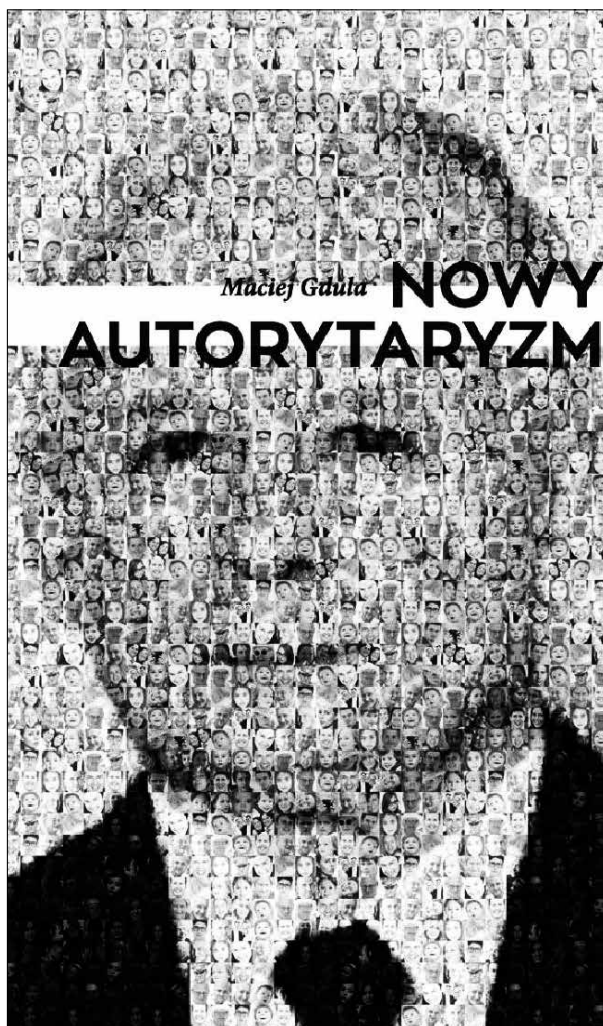
Recepty pro levice

Maciej Gdula dává polské levici několik rad. Měla by se oprostít od nacionalismu i liberalismu a přijmout třídní pohled na politiku. Gdula nedělí společnost na elity a lid, ale na tři třídy – vyšší, střední a nižší. Nechápe je striktně ekonomicky, ale spíše kulturně, neboť se utvářejí způsobem života a společenskými vztahy.

Pro nižší vrstvu je typický familiarismus (blízké kontakty s lidmi, kteří „jsou jako my“, ochota pomoci blízkým), praktičnost (důraz na funkčnost, šetrnost a efektivitu) a konzervativní tolerance („žij a nechej žít“). Střední třídu charakterizuje smysl pro pořádek (oddělení pracovního a soukromého života, nároky na „slušné chování“ a kvalitu veřejných institucí), disciplína a aspirace na společenský postup. Konečně vyšší třída se vyznačuje svobodou, obětováním (často práce na úkor osobního života) a antikolektivismem. Stejně činnosti mohou jednotlivé třídy chápat různě. Jízda na kole znamená pro nižší třídu prostředek dopravy (praktičnost), pro střední příležitost k tréninku (disciplína), pro vyšší pak vyjádření volnosti.

Gdula odmítá tezi, že je PiS klasicky populistickou stranou, která staví nižší vrstvu proti vrstvám střední a vyšší. PiS zvítězilo v roce 2015 i ve střední třídě, tedy mezi lidmi, které lze považovat za vítěze transformace. Strana slíbila sociální korekturu systému a nahrazení unavených a zkompromitovaných elit Občanské platformy. Co je důležité, mnoha lidem nabídla účast v národním společenství (vymezenému ale vůči uprchlíkům a menšinám). Střední třídě zase dala pocit nadřazenosti nad elitami i slabšími. V souvislosti s PiS mluví Gdula o nové formě autoritarismu.

Neoautoritarismus stejně jako jeho předchůdce předpokládá, že národ bude prosperovat pod vedením „vyměněného“ lídra. Nezměnila se ani kritika elit a vymezování se vůči menšinám (rasovým, náboženským, etnickým). Hlavní rozdíl oproti autoritářským režimům třicátých let tak spočívá v tom, že nyní nejde o masovou společnost, ale o společnost roztříštěnou, kde každý přijímá informace jinými kanály. To je podstata neoautoritarismu: mění se vztahy a komunikace mezi lidrem a různými skupinami. Jiný je také poměr k demokracii, neboť nový autoritarismus se na ni odvolává a usiluje o všelidové hlasování.

Všechny tyto úvahy vedou Gdulu k formulování alternativy pro polskou levice. Také ona potřebuje výrazného lídra, který dokáže autenticky komunikovat program. Levice by měla usilovat o spojenectví střední a nižší třídy kolem několika klíčových otázek. Jde hlavně o migraci, práva žen, budoucnost EU a spravování státu.

Přístup k uprchlíkům ukazuje podle Gduly míru tolerance a solidarity ve společnosti. V rámci genderové politiky by měla levice usilovat o konec dominance mužů nad ženami (vyrovnané mzdy, rozdělení péče o děti, nemocné a staré mezi ženu a muže, konec omezení kariérních šancí žen i jejich sexuality). V Evropské unii by se měla podílet na reformách v oblastech bezpečnosti (budování společných obranných sil a stabilizace regionů sousedících s Unií), eurozóny (boj proti daňovým únikům) a energetiky (šetrnost k životnímu prostředí). Konečně posledním úkolem pro levice je podpora pluralismu. Zde Gdula navrhuje založení Polského tiskového institutu, který by byl po vzoru Polského institutu filmového umění nezávislý na politicích.

Následně se Gdula snaží obhájit tvrzení, že lze s takovým programem uspět. Podle něj není lidová třída tak konzervativní, jak se zdá (o čemž svědčí například značný počet dětí mimo manželství nebo větší rozhodování žen o rodinném rozpočtu na vsi), a právě v jejím rámci je možné hledat rezervoár hlasů nespokojených s duopolem Občanská platforma a Právo a spravedlnost.

Jan Škvrňák

Maciej Gdula: *Nowy autorytaryzm*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2018

Česko-polské vztahy ve stínu odporu k uprchlíkům

V půlce listopadu se v Praze konalo společné zasedání české a polské vlády. Událost se vzhledem k politické krizi kolem syna premiéra Andreje Babiše obešla bez většího mediálního zájmu. Současné směřování česko-polských vztahů si však pozornost zasluhuje.

Podle platné koncepce zahraniční politiky jsou naše vztahy se severním sousedem strategické povahy. Polsko dnes představuje našeho druhého nejvýznamnějšího obchodního partnera, když nedávno na této pozici po pětadvaceti letech vystřídal Slovensko. Zároveň je největší zemí, se kterou institut společného zasedání vlád udržujeme.

Vřelé objetí Andreje Babiše a Mateusze Morawieckého v Karlových Varech.

Foto: vlada.cz

Kromě toho se očividně spřátelili oba premiéři. Od začátku července se bilaterálně setkali již počtvrté. Přitom bychom těžko hledali vzdálenější osobní příběhy. V době, kdy komunista Andrej Babiš pracoval v Maroku pro socialistické Československo, byl premiér Mateusz Morawiecki členem radikální antikomunistické odbojové organizace Bojující Solidarita. Dnešní ideologická dělítka ale stojí jinde. I proto se oba předsedové vlád poplácávají po ramenu.

Způsob, jakým si oba premiéři notují ohledně odstoupení od globálního paktu o migraci, ilustruje, kam vzájemné vztahy bohužel dospěly. V dobrovolně defenzivní, symbolické či až iluzorní agendě nacházejí hlasitou shodu, kterou ještě prezentují jako své vítězství nad zbytkem světa a Evropy. Tento odklon od multilateralismu má kromě globální úrovně i rozměr evropský. Babiš se podobně jako v Polsku vládnoucí strana Právo a spravedlnost,

jejímž je Morawiecki členem, zahledl do líčení hodnotového konfliktu mezi multikulturalismem „zkaženou“ západní Evropou a stále ještě „zdravou“ a „rozumnou“ Evropou střední. Jak se

budou blížit volby do Evropské parlamentu a v Polsku i volby parlamentní, bude tato rétorika dále gradovat. Stejně tak bude namísto mizející solidarity evropské bobtnat solidarita středoevropská.

Při současném politickém profilu obou zemích se těžko vrátíme k úrovni vzájemných vztahů před deseti lety. Tehdy Praha s Varšavou společně promýšlely nový rámec

východní politiky EU, ze které vzniklo Východní partnerství, lobbovaly za zajištění středoevropské energetické bezpečnosti a jednaly s Američany o protiraketovém deštníku. Tato strategická podstata česko-polských vztahů je kvůli zahraničněpolitickému obratu „do sebe“ pryč.

Recept na česko-polské vztahy

Přesto je důležité na česko-polských vztazích dále pracovat a je správné, že se vlády setkávají. I v dnešní ubohé kondici české a polské evropské politiky existují témata, v jejichž rozvíjení by naše partnerství mělo pokročit.

Za prvé jde o obrannou spolupráci. Polsko je pro naši bezpečnost klíčovým partnerem. České a polské ozbrojené složky stojí bok po boku v řadě aliančních i evropských iniciativ. Stejně tak jsou oba státy součástí takzvané Bukurešťské devítky – sdružení zemí východního křídla NATO. Česko v této společnosti dbá na udržování alianční jednoty. Tedy o to, aby se tyto státy vnímající nebezpečnou blízkost Ruska nedostávaly do vyhrocených rozporů s ostatními partnery v Alianci. Češi by měli hodnotu jednotného postoje NATO připomínat. Polský záměr vybudovat na svém území americkou základnu na bilaterálním, nikoli aliančním půdorysu, totiž řadu evropských zemí znervózňuje. I z těchto důvodů je obnovení společných setkání ministrů obrany a zahraničí, které nedávno navrhoval ve Varšavě šéf české diplomacie Tomáš Petříček, správnou cestou.

Za druhé je nezbytné udržovat široké spektrum česko-polských kontaktů na různých úrovních. Nespokojit se jen s komunikací ministerstev, ale nadále budovat mosty mezi společnostmi. Platí, že Češi jsou pro Poláky nejoblíbenějším národem. Na druhou stranu se daří zbavit české obyvatelstvo negativních stereotypů o Polsku jen pozvolna. Instrumenty, jako je Česko-polské fórum usilující

o sblížení občanských společností, je třeba nejen udržet, ale také posílit.

Za třetí vzájemné vztahy nadále tíží několik nedořešených problémů. Jde například o takzvaný územní dluh. Po napřimování hranic v padesátých letech minulého století má Česká republika vrátit Polsku 368 hektarů území. Naším úřadům se ale kvůli protestům dotčených obcí nedaří najít vhodné pozemky. Citlivější a aktuálnější potíže najdeme v oblasti ochrany životního prostředí. Poláci rozšiřují hnědouhelný povrchový důl v Turówě, což může ohrozit zdroje vody v Libereckém kraji. Poláci jsou také předními evropskými znečišťovateli ovzduší. To má dopad i na Česko. Emise hranice ignorují. V neposlední řadě ještě nikdo z českých státníků nevyslovil politování nad tím, jakým způsobem Československo zabralo krátce po první světové válce Těšínsko. Příležitost pro připomínku této události

se naskytne při stoletém výročí posledního vojenského konfliktu mezi oběma národy v lednu příštího roku. A sluší se dodat, že polský prezident Lech Kaczyński již před devíti lety označil polskou účast na okleštění Československa v roce 1938 za hřích.

Jako hlavní důkaz naší soudržnosti dnes slouží společné odmítání uprchlíků. I toto temné období může přinést alespoň nějaké pozitivní výsledky, pokud nás slova o skvělé atmosféře vzájemných vztahů přivedou k vyřešení některého ze zmíněných česko-polských problémů nebo prohloubení spolupráce v určitých oblastech. Právo a spravedlnost dominuje polské politické scéně a Andrej Babiš se rád prezentuje jako praktik rozplétající dlouho nevyřešené kauzy. V česko-polských vztazích jich najde nadále dost.

Vít Dostál

Trestní oznámení na jevišti

Třetí ročník již zavedeného středoevropského divadelního festivalu PALM OFF FEST vyvrcholil na pražské Palmovce představením Spravedlnost varšavského divadla Teatr Powszechny. Libeňský sál byl navzdory značné programové konkurenci oslav stého výročí vzniku Československa plný a diváci své účasti rozhodně nemuseli litovat.

V letech 1968–1970 zuřila v Polsku antisemitská propagandistická kampaň, v jejímž důsledku zemi opustilo bezmála třináct tisíc občanů židovského původu – nenávratně a bez majetku, jen s povolenými pěti dolary na osobu v kapse. Pro mnohé z nich jsou tehdejší zážitky natolik traumatické, že o nich dodnes hovoří jen neochotně, ačkoliv se tehdejší pronásledování odehrávalo v podstatě bez použití násilí. Jednalo se „jen“ o tendenční články v tisku, prohlášení politiků o tom, že „v odjezdu nebude nikomu bráněno“, propouštění z práce a podobně.

Dnes se tyto události v Polsku reflektují převážně jako jakási metafyzická katastrofa, bolestná pohroma, jež se na zemi odkudsi „snesla“. Vzhledem ke kulatému výročí takzvaného března '68 bylo v letošním roce uvedeno hned několik tematických divadelních představení, která se zaměřují především na oběti kampaně a jejich potomky, dávají zaznít jejich hlasům, osudům či traumatům. Režisér *Spravedlnosti* Michał Zadara se však místo prožívání rozhodl soustředit na právní rovinu věci.

Hledání spravedlnosti

Ačkoliv jsou popsány události v Polsku všeobecně známé, v kategoriích viny a trestu se s nimi společnost doposud vypořádat nepokusila. Michał Zadara pokládá za skandální, že za tehdejší dění nebyl nikdy nikdo pohnán k odpovědnosti. Rozhodl se tedy začít sám pátrat po vinících, které by bylo možné postavit před soud, a napomoci tím hledání spravedlnosti. A jak uvedl v diskusi s diváky na Palmovce, protože je režisér, formuluje svou obžalobu na jevišti formou představení.

To ovšem neznamená, že by ji zpracoval do podoby

příběhu, vytvářel divadelní iluzi a vůbec pracoval s paletou uměleckých prostředků, jež divadlo nabízí. Tvar představení se naopak podřizuje svému striktně nedivadelnímu účelu, balancuje na hraně dokumentárního či publicistického divadla, performance a přednášky. Na jevišti uvádí čtveřici herců vystupujících pod svými skutečnými jmény, kteří sedí v jakési kanceláři. Na stolech mají počítače a složky s papíry. Další archy, seznamy a novinové výstřižky jsou rozvěšeny po zdech. Celkem připomíná pracovnu investigativních novinářů nebo nezávislých detektivů. Jejich hovor má někdy podobu porady, brainstormingu, jindy přednášejí a citují zákoníky i dobové materiály.

Místo děje sledujeme argumentační linii, kterou vytvořil Zadarův tým složený z divadelníků, historiků a právníků. Herci postupně procházejí jednotlivé kategorie pachatelů – od politiků přes celníky a ředitele zodpovědné za propouštění zaměstnanců až po novináře píšící antisemitské texty. U většiny z nich možnost hledání spravedlnosti paralyzuje fakt, že dotyční jsou vzhledem k uplynulému půlstoletí již velmi staří nebo po smrti. Nakonec se však podaří určit tři žijící žurnalisty, které by bylo možné žalovat.

Zločin proti lidskosti

Ale za co vlastně? Herci prezentují analýzu článků inkriminovaných novinářů a poukazují na jejich evidentně antisemitský charakter. Citace z těchto až neuvěřitelně žlučovitých, nenávistných textů zároveň nejlépe navozují představu o tehdy panující atmosféře, která, jak v představení opakovaně zaznívá, byla tou hlavní a definitivní silou, jež donutila oběti emigrovat. Propracovaný rozbor jazyka dobové propagandy patří k vrcholům představení a naplno demaskuje odpudivou povahu tehdejších událostí.

Aby však bylo možné podat trestní oznámení, je třeba vznik těchto článků kvalifikovat jako zločin proti lidskosti – ty totiž jako jediné ještě nejsou promlčené. A to se

Zadarovu týmu daří. Na základě citací z domácích i mezinárodních právních zdrojů vysvětluje, že zločin proti lidskosti spočívá v systematickém, shora organizovaném pronásledování určité skupiny obyvatel, přičemž nemusí obsahovat fyzické násilí či zabíjení. Na konci představení leží na pultíku v přední části scény sepsané trestní oznámení a padá rozhodnutí: podat.

Nic než pravda

Navzdory výše popsané formální strohosti nepostrádá představení schopnost diváka vtáhnout do děje a dopřát mu divadelní zážitek – každý člověk přítomný v sále se chvílemi ocitá v kůži investigativního reportéra a s napětím čeká, zda se podaří dokázat zločin a usvědčit pachatele. A to navzdory tomu, že herci hned na začátku oznámí, že všechny texty budou číst z projektorů, aby se tak vyhnuli právní odpovědnosti za pronesená slova. Po celou dobu to skutečně dělají, což činí jejich projev divácky poněkud nevstřícným.

Téma právní odpovědnosti tvůrců není pro Teatr Powszechny nijak nové. InSTITUTE, jejíž motto zní „Teatr, który się wtrąca“ (Divadlo, které se plete do věcí), má na kontě mnoho inscenací, které vyvolaly protesty konzervativnější části společnosti. Je to i případ záměrně skandální inscenace Olivera Frlije *Prokletí*, již PALM OFF FEST uvedl v loňském roce. A na jejím příkladu se ukazuje, že s pravdou lze na scéně pracovat různě. Zatímco Frlićovi herci umanutě opakovali, že „všechno, co děláme na divadle, je fikce“, Zadara začíná naopak od věty promít-

nuté na plátno: „Všechno v tomto představení je pravda.“ Navzdory tomu mají obě představení politický přesah mimo jevištní prkna zabudovaný přímo ve svých základech.

P. S. Michał Zadara má skutečně v plánu připravené trestní oznámení na jednu bývalou novinářku, která je dnes vcelku překvapivě poslankyní liberální Občanské platformy, polské prokuratury zaslat. Protože se však chtěl vyhnout nevhodné politizaci svého kroku, čekal, až bude po říjnových volbách do samosprávy. Lze tedy předpokládat, že představení se tak či onak dočká pokračování mimo divadelní sály.

Anna Plasová

Spravedlnost se hledala na konci října i na pražské Palmovce. Na snímku jsou všichni čtyři herci, kteří v představení hrají.

Foto: Jan Čeleda

Ceremoniál po česku: Gombrowicz by se nejspíš smál

Nejprve zpráva nejdůležitější. Polonistka Helena Stachová získala Státní cenu za překlad. A vzápětí ta nejsmutnější: naše ministerstvo kultury nedokáže veřejně ocenit ty, kteří se zasloužili o obohacení českého jazyka, literatury i umění obecně. Říjnové předávání státních a ministerských cen to ukázalo v celé šíři a bohužel i trapnosti.

Kolem letošních ocenění se rozhořela bouřlivá diskuse již několik měsíců před jejich předáváním. Nejdříve se rozštěpila komise udělující Státní cenu za literaturu – část porotců na protest proti současné vládě odstoupila. Kandidáta, prozaika Jiřího Hájíčka, sice stačila vybrat, ten ale následně ocenění odmítl, protože se podle jeho názoru nepřípustně zpolitizovalo. To zase některé odcházející porotce vedlo k pochybám, zda jejich krok nebyl příliš radikální. Do té doby se Státní cena vnímala především jako nepolitický hold nejlepším umělcům.

Následovalo další odmítnutí – tentokrát od manželky a syna Evalda Schorma. Ti nechtěli převzít Cenu ministerstva kultury za přínos v oblasti kinematografie a audiovizu in memoriam od vlády, která stojí na podpoře komunistické strany a již vede člověk obviněný ze spolupráce se Státní bezpečností. Filmař Schorm byl totiž za minulého režimu perzekvovaný. V této atmosféře přebírali 21. října ocenění na Nové scéně Národního divadla architektka Růžena Žertová, výtvarníci Jana a Jiří Ševčíkovi, skladatel Luboš Sluka, divadelník Jan Schmid a filmový režisér Hynek Bočan. Jako poslední byla na pódium pozvána Helena Stachová.

Proč právě tato sedmaosmdesátiletá dáma? Jako překladatelka z polštiny na volné noze působí už více než šedesát let. Překladatelkou byla také její matka Helena Teigová, jejíž salon, jak sama laureátka zmínila ve svém

proslovu, byl po válce „polským kulturním střediskem“, kde se pěstovala „česko-polská vzájemnost“. Stachová patří k prvním poválečným absolventkám polonistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a je začkou významného polonisty, profesora Karla Krejčího. Získala za svou práci řadu ocenění, mimo jiné v roce 1999 Komandérský kříž řádu za zásluhy o Polskou republiku nebo cenu Obce překladatelů. Přeložila nejvýznamnější polské poválečné prozaiky a dramatiky, třeba díla Witolda Gombrowicze (například známé romány *Ferdynand* a *Pornografie* nebo *Deníky*), Sławomira Mrożka, Stanisława Ignacyho Witkiewicze, Tadeusze Konwického, Czesława Miłosze, Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Edwarda Stachury, Kazimierze Brandyse nebo Stanisława Lema.

Kultura je hobby

Překladatelé se málokdy dočkají velké slávy, jejich tvorba je ale často zásadní pro domácí kulturní život, který obohacuje o cizorodé prvky. V případě Heleny Stachové se jedná především o dva autory: Witolda Gombrowicze a Sławomira Mrożka. První se stal klíčovým tvůrcem pro pochopení středoevropské literatury, kultury a identity, důležitost druhého potvrzuje četnost jeho her v repertoáru českých divadel. Oba jsou spisovateli překračujícími čistě polský kontext. Gombrowicz u nás inspiroval mnoho autorů nebo divadelních inscenací. Mimochodem, Gombrowicz by se při pohledu na zmíněný ceremoniál nejspíš nemohl ubránit smíchu. Bohužel trochu jinému, než jaký očekávali organizátoři.

Celý večer jen ilustroval žalostný český vztah k vlastní kultuře. Jeho prvním východiskem je v mnoha variacích opakovaný názor: umění je volnočasová aktivita, žijte se něčím seriózním – jako doktor nebo inženýr. Nezpochybňuji potřebnost obou povolání, zároveň však nepokládám kulturu za cosi nepotřebného, neužitečného a zbytečně drahého. Druhým je pak pojetí samotné kultury – pokud už ji tedy máme trpět a „platit z našich daní“, nechť je srozumitelná všem, nechť každého pobaví, potěší, vytrhne z každodenní šedi. Nechť nás nezneklidňuje, nenutí myslet, neničí naše vyšlapané stezky.

Tyto premisy mají své důsledky: například ministry kultury se nestávají uznávané osobnosti z oboru, většinou tato nepopulární funkce na někoho zbyde. Antonín Staněk na pódiu působil nejistě, stejně kožená a stále se opakující byla i ministřova přání laureátům. Jeho výkon sledoval poloprázdný sál – ano, na nejdůležitější státní ceny nepřišel prakticky nikdo z oboru (osobně mohu komentovat pouze literární obec, ale od kolegů z dalších odvětví jsem se ex-post doslechla to samé). Moderátorská dvojice se předháněla v žertování, každá taneční scénka oddělující jednotlivé vstupy musela končit povinným vtipem. V závěru se moderátor svlékl, předváděl opici, a názorně tak ilustroval citát, že nás kultura povyšuje nad zvířata. Večer, který by měl být setkáním umělecké scény, byl nedůstojnou řachandou, již se musely účastnit oceněné špičky svých oborů.

Jako by se v kultuře ještě znásobila česká nechuť k vážnosti, důstojnosti a ceremoniálům. Jistě, v některých případech může být tento přístup osvěžující. Například karlovarský filmový festival pochopil, že nemůže konkurovat

Cannes, vsadil tedy na ležérní stylovost a batůžkáře, čímž si získává srdce četných filmových hvězd. Pokud se ovšem jedná o podobnou příležitost, zůstává v ústech pouze pa-

Překladatelka Helena Stachová.

Foto: Wikimedia Commons/Fotografjantichy

chuť a na jazyk se derou otázky, proč ministerstvo ceny uděluje a kdo je předpokládaným publikem. Kulturní obec nepochybně ne.

Chceme také vyhrát v Cannes?

Helena Stachová byla oceněna za své překlady z polštiny a právě s Polskem se můžeme třeba i s ohledem na společnou komunistickou minulost srovnávat. Jako polonistka jsem měla možnost navštívit několik udílení různých polských literárních cen, které většinou nepatřily k těm nejdůležitějším. Kontrast s českou realitou je do očí bijící. Nejenže se na pódiu odehrává skutečný a profesionálně připravený ceremoniál, ale v kuloárech se také setkávají všechny významné osobnosti spojené s literární scénou.

Někteří včetně mnoha Poláků českou neformálnost obdivují, ale nedůvěra ve skutečnost, že kultura náš národ skutečně reprezentuje, způsobuje, že zanedbáváme podporu překladů české literatury (zatímco Mezinárodní Man Bookerovu cenu letos získala polská prozaička Olga Tokarczuk) nebo českého filmu (zatímco v Cannes letos cenu za režii obdržel s filmem *Studená válka* Paweł Pawlikowski). Nelze samozřejmě zapomínat, že v Polsku se kultura

setkává s enormním, někdy až příliš vtíravým zájmem politiků. Ovšem vytvořené a dobře fungující státní organizace jako Instytut Książki (Knížní institut) a Instytut Adama Mickiewicza, jenž spravuje v angličtině, polštině a ruštině portál *culture.pl*, jsou pro nás stále nedostižným vzorem.

Často se právě při pohledu do Polska konstatuje, že tyto rozdíly vyplývají z odlišného vývoje našich společností: polští sousedé zdědili „šlechtické“ pojetí elitní kultury, zatímco česká měšťanská společnost si více cení racionálního hokynáře či advokáta než neseriózního umělce. Kniha nebo divadlo patří u nás mezi kratochvíle po dobře od-

vedené práci. Podíváme-li se však ke kořenům moderní české společnosti, tedy na její redefinici v době národního obrození, vidíme mezi zakladateli české identity celou řadu spisovatelů a umělců. Opětovné vzkříšení češtiny se stalo základem pro jakoukoli debatu o nároku na vlastní stát a naše hymna se nezrodila na bitevním poli, ba dokonce ani ve vědecké laboratoři, ale při psaní divadelní hry. Aktuální úpadek češtiny v ústech veřejných činitelů budiž nám proto výstrahou.

Lucie Zakopalová

Marné hledání dokonalé společnosti

Když v roce 1516 anglický humanista Thomas More v knize Utopie představil svou vizi ideální společnosti, nevědomky dal název stejnojmennému literárnímu žánru. Vytvořit dokonalý stát se však dosud nepodařilo. Aktuálnějším se tak stal žánr dystopie kritizující nerealistické utopistické snahy.

Svět byl za Morova života (1478–1535), jež ukončila poprava kvůli nesouhlasu s manželskou politikou anglického krále Jindřicha VIII., plný nemocí, chudoby, nerovnosti, násilí a nespravedlnosti. Rozčarován nedokonalostí společnosti a povzbuzen objevením Nového světa (1492) vytvořil More vizi ideálního státu. Občané *Utopie* (v překladu z řečtiny „místo nikde“) jsou pořádkumilovní a ochotně pracují pro blaho společnosti. Neznají soukromé vlastnictví, a každý se tak stará o společné statky. Kolektivismus potlačuje individualismus, v němž More vidí původ chamtivosti, nerovnosti a násilí. Válka je pro obyvatele *Utopie* výhradně nástrojem obrany, přičemž se předpokládá velkorysost k poraženému nepříteli, neboť „nic není méně slavné než sláva získaná válkou“.

Díky překladům knihy z latiny do italštiny (1548), francouzštiny (1550), angličtiny (1551) a holandštiny (1553) se Morova představa ideální společnosti pro mnohé brzy stala myšlenkovým útekem před brutální realitou násilí mezi katolíky a protestanty, mocenských sporů Habsburků s Francií a permanentního strachu z expanze osmanské říše. V průběhu staletí se mnozí k Morově vizi vraceli a adaptovali ji v soudobém kontextu. Avšak až do 20. století zůstávala *Utopie* nerealizovaným ideálem, opravdovým „místem nikde“.

S bolševickou revolucí (1917) a následným vznikem Sovětského svazu (1922) se z „místa nikde“ stalo „místo někde“. Soukromé vlastnictví se prohlásilo za příčinu zla a utrpení, individualita byla potlačena ve prospěch kolektivismu. Každý občan měl pracovat výhradně pro blaho komunity a státu. Válka byla označena za imperialistický nástroj nehodný osvícené sovětské společnosti. Ne všem se ale tento systém zamlouval. Postupně tak vznikl literární žánr nazývaný dystopie, který popisuje fiktivní společnosti uspořádané nežádoucím způsobem.

Jediný stát

Ruský spisovatel Jevgenij Zamjatin (1884–1937) prožil Velkou říjnovou socialistickou revoluci v Moskvě. Revo-

luční násilí a agresivní propaganda ho vedly k přehodnocení původních sympatií k bolševikům a postupně se stal jejich kritikem. Své výhrady vůči bolševické utopii promítl do románu *My* napsaného v roce 1920. První vydání (navíc v angličtině) se ovšem objevilo až o čtyři léta později ve Spojených státech, kde v roce 1952 také vyšla původní ruská verze knihy. Sovětská čtenářská si na Zamjatinovu dystopii museli počkat až do roku 1988, tedy do vrcholného období perestrojky (přestavba) a glasnosti (politika otevřenosti). Tehdy také mohly v SSSR vyjít knihy *Doktor Živago* Borise Pasternaka a *Souostroví Gulag* Alexandra Solženycina, jež stejně jako Zamjatinovo dílo přispěly k destrukci iluze ideální společnosti.

Děj Zamjatinova románu se odehrává v Jediném státě, který ovládl planetu Zemi a stará se tak jen o vlastní stabilitu a o dobytí vesmíru. V dokonalě organizovaném světě neexistují soukromý život ani jednotlivci. Budovy jsou celé ze skla, aby nic nezůstalo skryto. Lidé nemají jména ani osobní identitu. Jsou pouhými čísly zodpovědnými za svůj podíl na stabilitě a fungování Jediného státu, jenž za ně vše rozhoduje: Určuje čas ranního budičku, dobu nástupu do práce, způsob trávení volného času i volbu sexuálního partnera na příslušný den. Když někoho společenský tlak a všudypřítomná propaganda nepřesvědčí o přirozenosti a správnosti organizace společnosti, je veřejně zostuzen a popraven ve jménu vševědoucího vůdce, Jeho Blahorodí.

Světový stát

Dekádu po Zamjatinovi svou verzi dystopie představil Brit Aldous Huxley (1894–1963), jenž na rozdíl od ruského spisovatele působil v relativně klidném Oxfordu, odkud se v roce 1937 natrvalo přestěhoval do Spojených států. V díle *Státní nový svět* (1932), v Česku vydaném pod názvem *Konec civilizace aneb překrásný nový svět*, kritizuje fetiš vědy a konzumu meziválečné západní společnosti.

Huxley vypráví o zemi nazývané Světový stát, kterou věda a technologie vynesly k dokonalé efektivitě. Lidé se již dávno nerozmnožují nedokonalou přirozenou cestou. Lidské zárodky se v laboratořích geneticky upravují tak, aby každý jedinec měl schopnosti a vlastnosti k převzetí předem určeného místa ve společnosti.

Perfektně nerovná třídní společnost je stabilní, neboť každý nejenže zná svou roli, ale je s ní také spokojen. Nikdo nemíří výše ani níže. Takzvané Alfy jsou lídři, Bety fungují jako intelektuální pracovníci. Gamy, Delti a Epsilonové vykonávají manuální práce. Děti všech tříd jsou vzdělávány zbavovány zbytků emocí a individuality. Ve společnosti, kde „všichni patří všem“, neexistují přátelské ani intimní mezilidské vztahy. Pokud se náhodou v člověku objeví záblesk dosud nevymýcených citů, vždy má po ruce somu, státem distribuovanou tabletku navozující euforii. Zdrojem hodnot technologického pokroku a racionální efektivity je Henry Ford, který se ve Světovém státě těší božskému statutu a je fanaticky oslavován v jemu zasvěcených chrámech. Na zemi Fordovu vůli představuje osvícený administrátor, Jeho Fordstvo.

Oceánie

Huxleyho temná vize budoucnosti ovlivnila také jeho žáka z elitní britské Eton College George Orwella (1903 až 1950). Ten byl zarytým odpůrcem imperialismu, proti němuž bojoval nejen perem, ale také se zbraní na straně republikánů ve španělské občanské válce (1936–1939). S rozvojem totalitárních ideologií německého nacismu a sovětského komunismu a s příchodem druhé světové války se ještě prohloubily Orwellovy obavy z uzurpující moci státu a destruktivní síly technologií. Rok před svou smrtí vydal své poslední a nejznámější dílo, román *1984* (1949), varování před hrozbou totality.

V Orwellově knize existují jen tři státy – Eurasie, Východoasie a Oceánie, v níž se odehrává děj. Státy spolu permanentně válčí a neustále tvoří a boří koalice tak, aby se žádná ze zemí nestala dominantní. Z nenáviděného nepřítele se přes noc stává věrný spojenec a Ministerstvo míru pokračuje v kontinuální válce stmelující národ. Za propagandu zodpovědné Ministerstvo pravdy rychle změní veškeré historické písemné a obrazové záznamy tak, aby odpovídaly nové politické realitě. Ti, kdo nesouhlasí, skončí beze stopy v obávaných sklepeních Ministerstva lásky. Poslušní občané Oceánie, jejichž pracovní i osobní život je přesně určen potřebami společnosti, jsou zběhlí ve dvojitém myšlení (doublethink). Mohou tak věřit protichůdným myšlenkám, vyhnout se smrtelnému ideozločinu (thoughtcrime) a zůstat v bezpečí před všudypřítomnou ideopolicií (thoughtpolice). Zločin již nespočívá pouze v činech proti kolektivnímu blahu, ale v samotných nekonformních myšlenkách. Všemocného Boha nahradil (zdánlivě) skutečný člověk z masa a kostí, Velký bratr. Jeho učení shrnují tři prosté maximy dvojitého myšlení: Válka je mír, svoboda je otroctví a ignorace je síla. Individualismus nemá místo ani v činech, ani v mysli.

Konec dějin

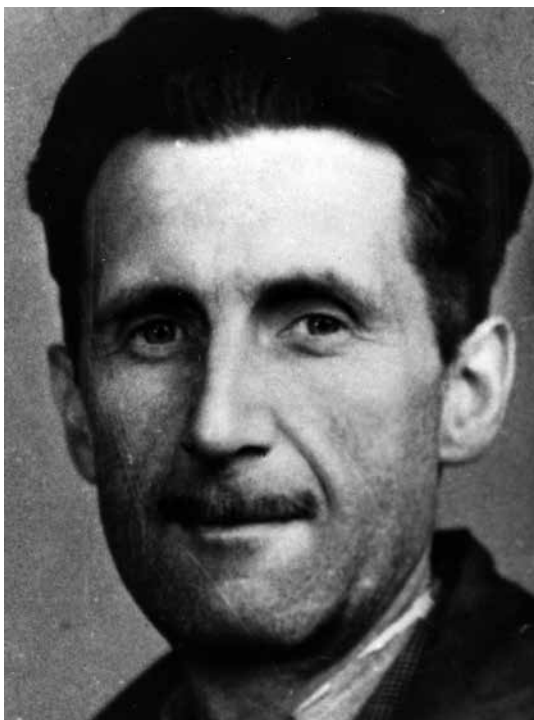
Zmíněné utopie a dystopie v sobě skrývají několik paradoxů. Pro Mora je individualismus příčinou problémů soudobé společnosti. Řešení tak vidí v potlačení ega ve prospěch kolektivismu. Zamjatin, Huxley i Orwell, inspirovaní praktickými zkušenostmi, kritizují potlačení individuální osobnosti – jejích emocí, ambic, cílů a idejí – jako antitezi humanismu, konec lidskosti. Tito tři autoři shodně varují před všemocným státem, vládnoucím neomezenou represivní silou a monopolem na pravdu, prostřednictvím nichž řídí každý aspekt (ne)lidského života. Jedinou nadějí na změnu je podle nich aktivita jednotlivců zažehnutá láskou, tedy nejhůře potlačitelnou emocí. Avšak ani láska nemá šanci proti všemocnému státnímu stroji. Jedinec je proti systému bezmocný. Jedinou možností tak paradoxně představuje kolektivní systém chránící jednotlivce.

Další paradox ukazuje historický vývoj. Morovu *Utopii* nahradila dystopie, již střídá nová utopie. S koncem studené války v roce 1989 se mnozí domnívali, že nastal konec dějin (viz knižní esej Francise Fukuyamy *Konec dějin a poslední člověk*). Podle jejich interpretace kolektivní systém chránící jednotlivce, to jest liberální demokracie, zůstal celosvětově jedinou přirozenou volbou společenského uspořádání. Dominantní se tak stala nová utopie stojící na principech protikladných středověké Morově vizi. Také představa konce dějin se ovšem ukázala být nerealizovatelnou.

Snaha urychlit šíření nové utopie přinesla nové války. Touha po realizaci osobních ambicí polarizovala společnost. Honba za ziskem vyústila v bezbřehý konzumerismus a devastaci planety.

Potlačení kolektivismu ve prospěch individualismu přineslo útek do virtuálního života sociálních sítí a historicky nejvyšší počet psychických onemocnění. More coby brilantní myslitel popsal svůj ideální stát s nadhledem a humorem: „Svět nikdy nebude perfektní, dokud nebudou perfektní lidé – a to od nich neočekávám ještě spoustu let!“ Právě nadsázka a humor nám mohou pomoci učinit naši současnou utopii o trochu přijatelnější – a tím i dokonalejší.

Filip Tuček

George Orwell na snímku z roku 1943.

Foto: Wikimedia Commons

Thomas More: *Utopia*. Penguin Books, 2009.
Yevgeny Zamyatin: *We*. Random House, 2006.
Aldous Huxley: *Brave New World*. Vintage Classics, 2007.
George Orwell: *1984*. Penguin Books, 2004.

Bilbao jako kulturní inspirace pro Visegrád

Letos v říjnu uplynulo osmdesát let od položení základního kamene nejnovější muzejní budovy u nás postavené státem – Národního technického muzea. Výročí připomíná škodlivé podceňování investic do kultury, která se ve volebních programech zpravidla nachází až na chvostu. Na zahraničních příkladech je přitom vidět, že výstavba atraktivního sídla pro významnou kulturní instituci znamená pro dané místo požehnání.

Říká se tomu Bilbao efekt. Do ošuntělého baskického města se turisté zrovna nahrnuli. To se změnilo v roce 1997, kdy se v kdysi polorozpadlém přístavu otevřela dnes již proslulá budova galerie moderního umění od architekta Franka Gehryho, kterou financovaly město, španělská vláda a americká nadace Solomona Roberta Guggenheima. Jen za první tři roky od otevření přitáhla čtyři miliony turistů, vygenerovala pět set milionů eur zisku a dalších sto milionů na zvýšeném výběru daní od tamních podniků. Sama přitom stála sto milionů dolarů, což je přibližně 88 milionů eur. Město získalo novou image a stalo se magnetem pro investice. Bilbao efekt se tak lišil od vlivu známých a oceňovaných staveb, jako jsou třeba opera v Sydney nebo vloni dokončená Labská filharmonie v Hamburku. Ty totiž spíše jen dotvořily moderní podobu úspěšných měst, zatímco v Bilbao šlo o přímé nastartování dalšího rozvoje. A to je model jako dělaný pro země Visegrádské čtyřky.

Aktivní Poláci

Z tohoto kvarteta budují po roce 1989 moderní stavby pro významné kulturní instituce především Poláci. V posledních letech vznikly fascinující Muzeum druhé světové války, Muzeum Solidarity a Shakespearovo divadlo v Gdaňsku, působivé Muzeum historie polských židů, dvě budovy Muzea současného umění ve Varšavě a Muzeum polského letectví v Krakově. Velkého ohlasu dosáhlo také sídlo filharmonie ve Štětíně.

Maďarsko se oproti tomu může pochlubit jen novou budovou Národního divadla v Budapešti z počátku století. To se však zřejmě brzy radikálně změní, neboť se v jednom z budapeštských parků chystá muzejní čtvrť se třemi novými objekty pro Národní galerii, Etnografické muzeum a Dům maďarské hudby. Původní plán, inspirovaný Vídní či Berlínem, sice počítal s pěti budovami, ale i tak jde o velký projekt evropského významu.

Ani Slováci po roce 1989 příliš nestavěli. V kontrastu s řadou originálních počínů z dob socialismu vznikly jen tři pozoruhodné objekty – nové Slovenské národní divadlo otevřené v roce 2007 nedaleko centra Bratislavy, Muzeum moderního umění Andyho Warhola ve východoslovenských Medzilaborcích z roku 1991 a především

muzeum moderního umění Danubiana z roku 2000 stojící na břehu Dunaje nedaleko hlavního města. Pouze první z nich inicioval stát, u zbytku šlo o většinou zahraniční soukromníky. Jinak Slováci využívají především starší budovy, podobně jako Češi.

Oprašování místo stavění

Je pravda, že po padesáti letech nacionálního a internacionálního socialismu bylo v Česku třeba nejprve opravit historické stavby. Národní muzeum se sice po rekonstrukci již částečně zpřístupnilo veřejnosti, minulý rok skončila oprava Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a face-liftem prošla či prochází i řada dalších budov. Ještě ale zdaleka nedošlo na všechny. To zjistí každý, kdo například navštíví Dietrichsteinský nebo Místodržitelský palác – hlavní sídla Moravského zemského muzea a Moravské galerie v Brně. Na opravu čeká i pražský Veletržní palác, jenž patří Národní galerii.

Není sporu, že celkový stav české kultury se postupně stabilizoval a výrazně se zlepšily její finanční podmínky a zázemí. Některá státní muzea tak například postavila nové depozitáře pro úschovu sbírkových předmětů. Jenže dnes musejí být ambice české kultury trochu větší než jen dobře oprašovat a aktualizovat odkaz předků. Ráznější krok vpřed se ale stále nedaří.

Chobotnice versus depozitář

Śvědčí o tom smutný příběh kontroverzního návrhu nové Národní knihovny na Letné od architekta Jana Kaplického. I když jeho „chobotnice“ vyhrála v roce 2007 architektonickou soutěž, o rok později byla její výstavba po velké kritice zastavena a již deset let se s projektem nic neděje. Místo toho Národní knihovna raději postavila moderní centrální depozitář v Hostivaři. Přitom nových a někdy i velmi kvalitních knihoven vzniká v Česku docela dost. Jenže je s výjimkou oceňované Národní technické knihovny z roku 2009 nestaví stát, ale kraje, města nebo univerzity. Architektonicky zajímavé budovy tak má Plzeň (univerzitní knihovna, 2014), Hradec Králové (Studijní a vědecká knihovna, 2009) a Děčín (Městská knihovna, 2012). Nové projekty pak připravují Ostrava, Havlíčkův Brod, Jihlava, Boskovice, Dobříš nebo Praha 6 na Petřinách.

Podobná je situace i v dalších kulturních oborech. Kvalitní divadelní objekty vyrostly v Plzni (městské Divadlo J. K. Tyla, 2014) a v Brně (JAMU – Divadlo na Orlí, 2012). Pod Špilberkem mají také zajímavý soukromý koncertní sál Sono Centrum (2014) a ve výstavbě je i velký městský koncertní sál s názvem Janáčkovo kulturní centrum. Dlouhodobé plány na nové koncertní haly mají rovněž Praha a Ostrava, kde je politici z obou měst oprášili před nedávnými komunálními volbami. Naopak České Budějovice definitivně smetly ze stolu „rejnoka“ Jana Kaplického.

Náznak Bilbao

Na pomezí starého a nového se nacházejí úspěšné konverze starších budov. Za všechny zmiňme postup-

nou proměnu Dolních Vítkovic v Ostravě na společenské, vzdělávací a kulturní centrum, které už menší Bilbao efekt vytvořilo. Světlo světa spatřily také kvalitní sídla edukačních science center v Ostravě a v Brně a méně kvalitní v Liberci.

Ani u muzeí a galerií pasivita státu neznamená, že by jiné subjekty, většinou kraje, úplně zahálely. V České republice existuje už okolo pěti set registrovaných muzeí a asi šedesát pět milionů sbírkových předmětů, což je světový nadprůměr. A český vztah k minulosti zůstává poměrně vřelý. Proto zamrzí, že mimo skvělé adaptace starších budov a zmíněných depozitářů vzniklo od dokončení Národního technického muzea jen pár nových muzejních budov. Dokonce i známý Národní Památník II. světové války ve slezské Hrabyni byl v roce 1980 koncipován jako pietní místo, nikoliv jako muzeum. První tak otevřel Středočeský kraj až v roce 2014. Šlo o Letecké muzeum Metoděje Vlacha v Mladé Boleslavi. O dva roky později pak dokončil Jihomoravský kraj Archeopark Pavlov, který se stal stavbou roku 2016.

Z galerií současného umění je třeba vyzdvihnout skvělou budovu krajské (původně okresní) Galerie Benedikta Rejta v Lounech z roku 1996, jež vznikla jako součást konverze místního pivovaru. Pak už stojí za zmínku jen přístavby: především Chmelový maják z roku 2010 u žateckého Chrámu chmele a piva nebo vzducholoď Gulliver na střeše pražského Centra současného umění DOX z minulého roku.

Betonové homole v Olomouci

Tento rok se zdálo, že se osmdesátileté prokletí státu konečně podaří zlomit. Začaly přípravné práce na Památníku Jana Palacha ve Všetatech a na přístavbě ve tvaru krystalu u Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou.

A především mohla být odstartována dlouho plánovaná výstavba Středoevropského fóra Olomouc (SEFO), uměleckého centra pro střední Evropu ve správě olomouckého Muzea umění.

Jenže právě tento mimořádný projekt, který se nejvíce blížil vytvoření Bilbao efektu, se zadrhl. Přitom už bylo všechno připravené a do křesla ministra kultury navíc usedl bývalý olomoucký primátor za ČSSD Antonín Staněk, který prosadil SEFO mezi vládní priority. Nová budova ale vzbuzuje u veřejnosti vášnivé debaty, protože má vzniknout v proluce historického centra vedle Muzea umění a návrh architekta Jana Šěpky není úplně nejcitlivější. Přestože hmotou i členěním své okolí respektuje, jde o pět betonových homolí, které mnoha lidem připomínají spíše vojenské bunkry. Ministr Staněk tak letos v září nejprve prohlásil, že má přislíbeno financování ze státního rozpočtu. Poté ale dodal, že v následujících dvou letech proběhne nová architektonická soutěž, takže budova bude dokončena asi v roce 2024. Lze jen doufat, že se projekt, který už téměř deset let přešlapuje na místě, podaří skutečně realizovat. V opačném případě by to byla obrovská škoda.

Co se chystá

Řadu dalších staveb připravuje samospráva. Asi nejdelší je devítiletá anabáze nové budovy krajské Západočeské galerie v Plzni. Vše je připraveno a čeká se jen na finanční příspěvek státu. Vzhledem k tomu, že projekt nevyvolává větší kontroverze a že vláda s příspěvkem počítá, vypadá jeho budoucnost optimisticky. Novou městskou galerii buduje také Ostrava, ta ale představuje prostory někdejších jatek. Konverzí starší stavby má vzniknout i nová budova soukromého muzea Tatry v Kopřivnici.

Pak už se plánuje především v Praze. Momentálně je to

Vzducholoď Gulliver z nádvoří DOX Praha.

Foto: Wikimedia Commons/Jan Slavík

hlavně pavilon pro Slovanskou epopej, jenž by měl vyrůst v Karlíně u magistrály. Tři objekty bývalého ČKD ve Vysočanech se adaptují pro chystané muzeum automobilů Praga a dvě galerie. Jestli výše zmíněné plány přežijí i výměnu pražského vedení po nedávných volbách, se však teprve uvidí.

Česko zatím jen sní

Ukazuje se, že navzdory ohromnému mezinárodnímu potenciálu je česká kultura stále značně podceňována a nevyužita. Opravdu ambiciózní plány ze strany státu kromě SEFO (a čerstvé snahy o zřízení pobočky pařížského Centre Pompidou) nevidíme. Státní instituce nyní připravují jen adaptaci budov u pražského Masarykova nádraží na Železniční muzeum, přeměnu bývalé věznice

v Uherském Hradišti na Muzeum totality, Nákladového nádraží Žižkov pro potřebu Národního filmového archivu nebo karlínské Invalidovny pro Národní památkový ústav. I když jde o důležité projekty, architektonické symboly naší doby se z nich asi nestanou. A to premiér Andrej Babiš volal po Bilbao efektu ve své předvolební brožurě *O čem sním, když náhodou spím*.

Přitom tu máme jeden velký dluh, jehož smazání by zároveň znamenalo velkou příležitost pro tuzemskou moderní architekturu. Češi mají kvůli množství historických zlomů problémy s uchopením vlastní kultury a své role v dějinách i v současném globalizovaném světě. Už delší dobu tak zraje potřeba zřízení jakéhosi památníku české kultury.

Jan Holovský

Pozapomenutý generál Josef Šnejdárka a válka o Těšínsko

Přestože se závěr roku 1918 nesl jak u nás, tak v sousedním Polsku ve znamení oslav konce světové války a získané nezávislosti, na dlouhé radování nezbylo mnoho času. Obě země totiž čekal neodkladný úkol: co nejrychleji vymezit své státní hranice.

Právě kvůli rozmístění hraničních kamenů se Československo a Polsko brzy ocitly ve válečném konfliktu. Vyvolala ho rozepře o dvě oblasti – vedle Spiše a Oravy se jednalo především o historické území Těšínského knížectví, které si nárokovaly oba státy. Válku, pro niž se u nás vžilo pojmenování „sedmidenní“ a kterou polská historiografie označuje termínem „wojna polsko-czechosłowacka“, obhajovala Varšava z národnostně-etnického hlediska. Češi naopak argumentovali důvody historickými. Těšínsko bylo již několik staletí nedílnou součástí zemí Koruny české. Nezanedbatelnou roli však sehrála i skutečnost, že šlo o území s vysokým hospodářským významem.

Jedním ze zásadních aspektů československého úspěchu v boji o Těšínsko, který se odehrál v lednu 1919, bylo svěření velení do rukou zkušeného vojáka, podplukovníka Josefa Šnejdárky. Na tuto rozporuplnou osobnost nahlízejí polští a čeští historici diametrálně odlišnou optikou. Jednalo se skutečně o nelítostného vraha všeho polského, jak často zaznívá od našich sousedů, nebo o dosud nedoceněného hrdinu a jednu z nejvýznamnějších postav našich vojenských dějin?

Legionář a dobrodruh

Josef Šnejdárka se narodil roku 1875 v Napajedlech. Jeho pověstná svérázná povaha se projevila již v dětství, když se rozhodl změnit skutečnost, že přes jeho rodné město rychlíky pouze projíždějí. Postavil se proto na koleje, aby vlak zastavil, což se mu naštěstí podařilo, a tak pro malého Josefa tento lehkotvážný krok skončil pouze výchovnou fackou od strojvedoucího. Jelikož mu brzy

zemřela matka a otec cestoval po světě, ujali se ho prarodiče. Josef se však brzy rozhodl jít v otcových cestovatelských šlépějích a ve třinácti letech si usmyslel, že se stane tureckým pašou. Rozbil hliněnou kasu a vydal se sám na cestu. Podařilo se mu doputovat až do přístavního města Terst, kde mu další plány zmařil strýc, jenž malého výletníka odvezl zpět domů.

Po absolvování čtyřleté kadetní školy, kde se osobně setkal s císařem Františkem Josefem I., a působení v Budapešti a Innsbrucku se Šnejdárka v roce 1897 vydal otestovat své dovednosti do řecko-turecké války, v níž bojoval na straně vítězných Turků. Ani setkání s císařem Šnejdárka nepřesvědčilo o tom, že by jeho budoucí osud měl být spjat s rakousko-uherskou armádou. Vstoupil tedy do francouzské cizinecké legie, s níž působil v severní Africe. Černý kontinent mu okamžitě učaroval. Ze Šnejdárkova afrického období pocházejí poutavé memoáry, které pod názvem *Co jsem prožil* vydalo roku 1939 nakladatelství Melantrich. Jakkoliv Šnejdárka sám o sobě prohlašoval, že je rváč a voják, sepsal toto dílo s pozoruhodnou vnímavostí a citem pro jazyk. Vyjadřuje zde kupříkladu vlastní postoje k jiným kulturám, které zaujmou svou otevřeností: „Ale zemi je třeba brát, jaká je. S národem zacházet, to znamená: znát jeho knihu. Mám rád Mohamedány, protože ctí Korán. Korán, to je děsná přísnost, ale i děsná spravedlnost. Jako celá Afrika. Kdo pozná arabský zákon, má rád Araby: jsou to kavalíři.“

Ze saharských dun Šnejdárka přešel do zákopů první světové války, kde se na západní frontě před bitvou u Arrasu, v níž velel rotě afrických střelců, setkal s českou rotou Nazdar. Ta byla rovněž součástí francouzské cizinecké legie. Češi si stěžovali na kvalitu kávy, a tak Šnejdárka pověřil své vojáky úkolem, aby jeho krajanům uvařili pravou arabskou kávu. Milá příhoda však neměla pozitivní vyústění – druhý den více než polovina Čechů padla. S kávou se pojí také příběh, jak Šnejdárka sehnal v Paříži kvalitní cukr pro generála Milana Rastislava Štefánika, kterému příliš nechutnal sacharin, jímž se v tamních kavárnách sladilo. Šnejdárka se později rád pyšnil tím, že spousta dobrých Štefáníkových nápadů týkajících

se formování republiky vznikla právě při pití dobře oslazené kávy. Již coby důstojník u Československé národní rady se Šnejdárkovi přímo podílel na formování československých legií ve Francii a po válce jako velitel zorganizoval přesun 21. československého střeleckého pluku do vlasti.

Počátek konfliktu

Dne 16. ledna 1919 si Josefa Šnejdárka pozval československý ministr národní obrany Václav Klobučník, aby jej seznámil s nutností urychleného řešení situace na Těšínsku. Jednání polského a československého národního výboru tehdy skončila prozatímní dohodou vyznívající příznivěji pro polskou stranu. Československé vládě se tato úmluva nezamlouvala, zvláště kvůli ztrátě průmyslových území a přerušení Košicko-bohumínské dráhy, která představo-

Josef Šnejdárka v Bánské Štiavnici v červnu 1919.

Foto: Wikimedia Commons

vala zásadní spojnici se Slovenskem. Jako ryzí provokaci pak Československo vnímalo, že Polsko zahrnuje spornou oblast Těšínska do voleb do celonárodního Sejmu.

Již na prvním setkání Klobučník Šnejdárkovi jasně vytyčil, jakou část Těšínska má polské vojsko dle představ Prahy vyklidit. Velitel si však dobře uvědomoval důležitost vztahu se severním sousedem: „Byl pověřen československou vládou, abych získal zpět Těšínsko Československu, chtěl jsem to zkusit bez zbytečných vdov a siroteků, tedy bez krveprolití a bez střílení.“ Nejprve se tedy generál pokusil s velitelem polských sil Franciszkem Ksawerym Latinikem (1864–1949) vyjednávat. V tomto okamžiku se však dopustil lsti, když Latinikovi oznámil, že na ultimatu trvají také dohodové mocnosti, což nebyla pravda. Šnejdárkovi později trefně poznamenal: „Nepřátelství bylo zahájeno. To byl počátek tragedie, při níž Čechoslováci a Poláci navzájem prolévají krev.“

Franciszek Latinik prý po telefonické poradě s nejvyššími polskými kruhy odpověděl, že Těšínsko nevyklidí a bude jej se svými jednotkami bránit do poslední kapky krve. Rodák z Tarnowa, který studoval na kadetní škole v Łobzowě a na Akademii generálního štábu ve Vídni, spojil svou vojenskou kariéru s rakousko-uherskou armádou až do ob-

novy samostatného Polska. Za první světové války bojoval na ruské, rumunské a italské frontě. Přestože měl tedy za sebou poměrně bohaté vojenské zkušenosti, mnozí přisuzují ztrátu Těšínska jeho nekompetentnímu velení. Toto obvinění není úplně spravedlivé už jen z toho důvodu, že československé jednotky měly značnou početní převahu. Odhady se pohybují mezi sedmi až patnácti tisíci vojáky na československé straně, oproti nimž Poláci nasadili jen dva až tři tisíce mužů a místní domobranu k tomu.

Jak to bylo se zvěrstvy

Ultimátum přednesené československou stranou tedy Polsko odmítlo a 23. ledna 1919 byla válka zahájena. Jednalo se o konflikt poměrně krátký, zato však krvavý: na obou stranách padlo dohromady zhruba sto padesát vojáků a dobrovolníků a tisíce jich bylo raněno. Leden 1919 byl navíc velmi mrazivý a mnoho z vojáků trpělo vážným podchlazením (realizaci Šnejdárkova nápadu podávat zmrzlým vojákům čaj s rumem Praha zakázala s tím, že jde o podporování alkoholismu v armádě). Kromě tuhé zimy konflikt provázela nejružnější obvinění z válečných zvěstev. Zde však mnohdy vyvstává problém s dokazováním jejich pravdivosti. Většina provinění se připisuje na vrub československé straně, často pak přímo samotnému Šnejdárkovi.

Zmiňuje se případ Cezaryho Wojciecha Hallera, jemuž měly být údajně vypíchnuty oči. Toto obvinění však absolutně nekoresponduje s výpovědí jak československého, tak polského velitele. Plukovník Latinik ve svých pamětech s názvem *Walka o Śląsk Cieszyński w r. 1919* uvádí: „Pozice polských vojsk se stala kritickou teprve večer 26. ledna, kdy život kapitána Cezaryho Hallera ukončila smrtící kulka a jeho rozprášené roty se rozprchly za Vislu.“ Samotný Šnejdárkovi se ve svých vzpomínkách o celé situaci vyjadřuje následovně: „Byla to ovšem lež, ale lež, v kterou začnou věřit tisíce lidí, je potom těžko rozlišitelná od pravdy. Proto jsem jel ihned poklonit se ostatkům nepřátelského hrdiny, dal jsem jeho tělesné pozůstatky uložit do slušné rakve, nařídil jsem kondukt a dal jsem mrtvého důstojníka dopravit na linii mezi oběma vojsky. Zavolal jsem polské důstojníky. Tam – rakev otevřít, spočítat oči, zjistit, že tělo je neporušené a pietně uloženo. Řeči ztichly. Vůbec jsem se snažil nerozšiřovat propast mezi oběma národy.“

Jako nejvážnější zločin lze zřejmě klasifikovat povraždění dvaceti polských vojáků ze 12. wadowického pluku ve Stonavě. Část měla být zabita přímo v průběhu bitvy, druhá pak uvězněna a následně ubita. Tuto tragickou událost dnes ve Stonavě připomíná pomník se jmény padlých. Otázkou je, nakolik o tomto činu věděl velitel Šnejdárka. Ten sám totiž ještě během svého afrického působení odsoudil k nejvyššímu trestu člověka, o němž vyšlo najevo, že kvůli odměně zabíjel vězně, o nichž nepravdivě tvrdil, že se pokusili utéct. Dále rodák z Napajedel nejenže ušetřil život berberského horala, který se ho pokusil v Maroku zabít, ale nakonec se s ním dokonce spřátelil. Spousta faktů ze Šnejdárkova života tedy výrazně mluví proti tomu, že by dal svolení k zabití bezmocných vězňů. Na druhou stranu si svoji pověst poškodil již v samotném začátku československo-polského konfliktu, kdy, jak již bylo řečeno,

Rotunda v Těšíně. Ocitla se i na polské bankovce.

Foto: Tomáš Fošum

Latinikovi lhal o podpoře dohodových mocností. Šnejdárk se během konfliktu stal u protivníka natolik neoblíbenou osobou, že na něj v květnu 1920 v Orlové spáchali dva Poláci neúspěšný bombový atentát.

Po sedmidenní válce

V životě Latinika i Šnejdárka střídala válka válku a nejnak tomu bylo po těšínském konfliktu. Oba pokračovali v boji o hranice svých států. Zatímco Šnejdárk se vydal na Slovensko, kde bojoval proti Maďarské a Slovenské republice rad, Latinik bránil Varšavu před sovětským nepřítelem.

Drobnou lest si Šnejdárk neodpustil ani na Slovensku, a to když přikázal svým slovenským vojákům, aby cestou na každém nádraží vystoupili a mluvili „senegalsky“ (tedy aby hovořili smyšlenou hatmatilkou a v každé větě použili slovo „Senegal“). Poté již spoléhal na maďarské špehy a jejich chybný úsudek, což se mu také nakonec vyplatilo – údajně před ním a jeho vojskem bolševici skákali do Hronu, a to i neplavci. Když se jich zeptal, proč se raději nenechají zajmout, odpověděli, že se bojí, protože velitelem je „negr a lidožrout“. Následně čekal Šnejdárk kariérní postup, stal se vojenským velitelem Prahy, roku 1930 generálem a později zemským vojenským velitelem Bratislavy. Penzionován byl v roce 1935, o čtyři léta později pak emigroval nejprve do Francie, kde se angažoval v odboji. Poté přesídlil do marocké Casablancy, kde také v roce 1945 zemřel. Jeho ostatky byly v roce 1996 převezeny do rodného města.

Franciszek Latinik sehrál výraznou roli v polsko-sovětské válce (1919-1921), když se stal velitelem 1. armády a vojenským guvernérem Varšavy. Na vítězství v tomto konfliktu, jenž byl klíčový nejen pro Polsko, ale také pro Evropu, tak měl bezesporu nepopíratelné zásluhy. Zdálo se, že Latinikova kariéra míří vzhůru, přesto roku

1925 v armádě skončil. Vaz mu zlomila jeho nevraživost vůči polským legionářům, na jejichž účet se měl vyjádřit následovně: „Ti, kteří za něco stáli, zemřeli, ti, co žijí, nestojí za nic.“ Z tohoto výroku vyplývá, jaký vztah měl Latinik s tehdy nejmočnějším mužem Polska, náčelníkem státu a někdejší velitelem polských legií Józefem Piłsudským. Sám Piłsudski měl pak na oplátku prohlásit, že by uvítal, kdyby Latinik v polské armádě vůbec nebyl. Latinikovo vystupování proti legionářům vyústilo do takzvané stávky generálů, kteří v reakci na jeho dřívější výroky podali demisi.

Sám Latinik sympatizoval s radikálně pravicovou národní demokracií. Z výpovědi Latinikova vnuka Jerzyho Vetulaniho je patrné, že mu strana Romana Dmowského mohla být blízká nejen svým vymezováním se vůči Piłsudskému. V rozhovoru pro *Wysokie Obcasy Extra* v roce 2015 řekl: „Můj děda, generál Franciszek Latinik, měl průvodce po Krakově, ve kterém byly poznačeny pouze obchody patřící katolíkům, tu a tam dědeček ručně označil nějaký bod a dopsal: „Žid!“

Hrdina jen pro jedny

Jistý státník se v Košicích v polovině dvacátých let generála Šnejdárka zeptal, jak to dělá, že je tak populární u Slováků, Maďarů i Němců. „Je to asi tím, že zacházím – pokud to moje pravomoc dovoluje – s menšinami tak, aby se u nás cítily při nejmenším tak spokojeně, jako jejich soukmenovci za hranicemi. Jelikož jsme držiteli moci, můžeme si podle mého názoru dovolit býti velkorysí a elegantní,“ odpověděl.

V roce 2012 byl na hoře Polední nad moravskoslezskou obcí Nýdek umístěn na počest generála Šnejdárka pomník. Pohoršení Poláků po jeho odhalení vystrídalo za necelé dva měsíce pobouření Čechů, když došlo k jeho poničení. Na obelisku se kromě hanlivých nápisů objevil i hákový kříž a pokus o srp a kladivo, navíc zmizela deska s generálovou podobiznou. Tento vandalský čin odsoudili i zástupci polského obyvatelstva, kteří jinak proti památníku důrazně vystupovali. Zda měl být pomník zřízen na místě, kde stále žije výrazná autochtonní polská menšina, pro kterou se osoba generála Šnejdárka stala jakýmsi symbolem národního pokoření, ponechme raději stranou.

K vyřešení problému, co dále s Těšínskem, nedošlo před sto lety na bojišti, ale v diplomatických kruzích – arbitráž z roku 1920 rozdělila toho území na dvě části. Toto řešení však plně neuspokojilo ani jednu stranu. V roce 1938 území obsadilo Polsko, poté bylo včleněno do třetí říše a spor o hranici pokračoval ještě po válce. Ke konečnému podpisu mírové smlouvy došlo v roce 1958. Na závěr nezbyvá než Těšínsku ke smutnému stoletému výročí války popřát co nejméně poničených dvojjazyčných nápisů a pomníků a další prohlubování vzájemného porozumění.

Táňa Matelová

Jablonec nad Nisou: noblesa horám a lesům vyrvaná

Jablonci se kdysi pro jeho dynamičnost a podnikavost přezdívalo rakouská Kalifornie. Výstavnost jeho architektury zase vedla k přízvisku malá Vídeň. Severská atmosféra a drsné podnebí jsou dalšími atributy tohoto sídla v Jizerských horách, jež bylo doslova vyrvano lesu, který jej dosud ze všech stran bezprostředně obklopuje.

Zároveň se však k městu pojí přívlastky veskrze kulturní a civilizační: sklo, bižuterie a mincovnictví, tedy propojení užitnosti s elegancí, ale i preciznost, novátorství a světo-
vost, které našly uplatnění i po zprvu mocensky, posléze hospodářsky vynuceném útlumu zdejší sklářské a bižuterní výroby. Štafetu pak převzaly strojírenství a automobilový průmysl, zejména Liaz, Autobrzd, Naveta, v současnosti pak udává tón perspektivnější produkce a vývoj elektroniky a bezpečnostních technologií. To se týká hlavně Jablotronu.

I dnešní Jablonečané si navzdory dlouhé řadě šrámů, které město utrpělo po roce 1945, velmi dobře uvědomují, že u nich přetrvalo vytříbenější estetické cítění než jinde. Jeho důsledkem, hnací silou a katalyzátorem zároveň je značná koncentrace umění i kvalitní architektury. Jeden jablonecký básník a spiritus agens řady kulturních akcí k tomu výstižně poznamenává: „Řekl bych, že zdejší mají v sobě jaksi vysoko posazenou latku v estetice, oblékání a podobně. Domnívám se, že je to charakterem města, kde nikdy neexistovaly dělnické čtvrti, kde zdejší průmysl i toho posledního pracovníka vychovával k estetice, kde studenty vychovávala zahraniční obchodní škola a „umprumka“, kde i za komunismu lidé byli ovlivňováni západní kulturou – díky pracovníkům z Jablonexu a jeho obchodním zastoupením v zahraničí. Módní přehlídky, muzeum, výstavy, to vše dohromady vytvářelo vysoký standard estetických požadavků místních obyvatel.“

Tato kultivovanost má další aspekty. V Jablonci jsou patrné například inovativnost a flexibilita, což lze nejspíš vysvětlit tradiční orientací na precizní řemeslo, průmysl a obchod. Svou roli sehrává i silné intelektuální zázemí, s čímž možná souvisí fakt, že zde alespoň dočasně byl ponechán značný počet původního německého obyvatelstva, většinou odborníků a umělců. Zároveň zde existuje výraznější kontinuita českého živlu než v jiných sudetských městech, například v České Lípě či Děčíně.

Renesančnost Jablonce pak dotváří na první pohled snad nejzřetelnější rys místních, náklonnost ke sportu a turistice. I ta má kořeny hluboko předválečné a souvisí jistě s přírodními podmínkami (horská příroda, „jablonecké moře“ – tedy přehrada Mšeno, populární rekreační místo již od své kolaudace v roce 1911) i ranou liberalizací volnočasových zájmů místních. Sport je zde takřka zaklínadlo, fetiš. Jako motiv či životní fascinace figuruje i u řady výtvarných umělců z regionu.

Z chalupy do mrakodrapu

Nebylo tu ale vždy takto růžově. Někdy ve 14. století se v hlubokých lesích vynořila osada sice již s dřevěným kostelem, avšak tak chudá, že byla osvo-
bozena od církevních desátků. O století později, v době vleklých náboženských sporů, byla minimálně jednou vypálena

a na další téměř století zůstala jen pustým spáleništěm. Od konce 16. století se tu díky bohatým zásobám dřeva začalo prostřednictvím kolonistů z vlídnějšího Novoborska a Krušnohoří rozmáhat sklářství. Avšak tato produkce byla mnohokrát a nadlouho přerušována, až se někdy zdálo, že upadne zcela v zapomnění a převáží nad ní textilnictví. Ta hrstka dřevěných chalup u brodu přes Nisu, jež je zde ještě spíše horskou bystřinou, dlouho trpěla svou izolovaností a nedostupností. Neschůdné cesty způsobily, že ještě v letech 1771–72 v Jablonci přes dvě stě lidí zemřelo hladu, neboť se jim včas nedostalo potravinové pomoci.

Pomalý a zdoluhavý vývoj začal ve slibných okamžicích brzdit sousední Liberec, který jako by tušil budoucího rivala. V roce 1708 zabránil povýšení Jablonce na městys. K dosažení tohoto statusu obci nad Nisou paradoxně o sto let později dopomohl odchod soukenických tovaryšů právě z Liberce, neboť se v tamním rigidním cechu nemohli stát mistry, a zamířili proto právě sem, stejně jako liberečtí evangelíci, kteří se v konzervativnějším městě cítili nesví. Přesto se Jablonci podařilo dorovnat se Liberci – tedy dospět k povýšení na město – teprve roku 1866. Tato v mnohém směšná odvěká konkurence s Libercem existuje dodnes, ač jde spíše – snad s výjimkou fotbalu – jen o jakýsi folklór, vzájemné škádlení, které se do reálných vztahů nepromítá. Ostatně není u nás patrně propojenějších měst – navzdory horské bariéře mezi nimi vedou dvě velké silnice, železnice a také nejdelší meziměstská tramvajová trať (13 kilometrů) u nás. Ta v Jablonci až do šedesátých let navazovala na rozvětvenou síť (21 kilometrů) v členitém terénu, kdy se tramvají dalo dojet na běžky do Janova nad Nisou nebo naopak do Rychnova k nádraží na rychlík do Pardubic či do Prahy.

V 19. století nastal prudký a překotný hospodářský, stavební a kulturní rozvoj města. Nad soukenictvím nadobro zvítězilo sklo, umělé drahokamy, šperky, perle, korálky a kovová bižuterie. Jablonečtí si záhy vydobyli pozici v Evropě i zámoří. Město se konečně dočkalo silnice do Liberce a Trutnova, silničního spojení na jih a nakonec i železnice. Tvář města dostala podobu rázovité změti: v těsném sousedství venkovských lidových chalup živelně vyrostly dílny a fabričky i módní velkoměstské činžáky. A také vily zprvu v historizujících slozích, takže jablonecká Gebirgsstraße (dnes Podhorská) začala připomínat reprezentativní vídeňskou Ringstraße, posléze ve stylu secese přijaté ve zdejším prostředí velmi časně i díky nutnosti reagovat na nejnovější módní trendy v bižuterii. Tento sloh je ostatně dodnes

Monumentální kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova na jabloneckém Horním náměstí.
Foto: Martin Veselka

pro řadu Jablonečanů určujícím znakem města, třebaže nejvýraznější emblematické stavby – radnice a nový katolický kostel – vznikly až ve třicátých letech v modernistickém stylu blížícím nové věčnosti a funkcionalismu.

Tato bizarní směsice staveb a slohů však měla svébytné kouzlo a genia loci. Pozdější ingredience v podobě paneláků a výtvarů porevolučního prefabrikovaného či zkrátka jen bezradného stavitelství (včetně degradujících úprav toho, co se dochovalo) už tomuto architektonickému tyglíku na uhrančivost nijak nepřidaly. Navzdory výše naznačené vytříbenosti se navíc Jablonci nevyhnulo několik vln barbarského ničení kvalitní a esteticky utěšené zástavby. Badatel Josef Kunc spočetl, že v letech 1945–2015 bylo v širším centru města zbořeno na 767 objektů, které byly z velké části architektonicky cenné. Jednalo se o typické jizerskohorské chalupy, klasicistní domky z počátků kamenné výstavby města, neorenesanční a secesní činžovní stavby, ukázky meziválečné moderny či tzv. heimatstilu nebo historické průmyslové budovy. Přestože má Jablonec více úředně zapsaných kulturních památek než sousední Liberec a poměrně velkorysou městskou památkovou zónu, k demoličnímu řádění dochází dodnes. Bezprostřední likvidací jsou ohroženy zámeček zvaný Neysesburg, původně patřící někdejšímu recesistickému spolku Schlaraffia, v samém středu Jablonce a bývalá porodnice na jihu města. Smutné je, že se to děje pod taktovkou místních úspěšných podnikatelů Radka Maliny a Dalibora Dědka, kteří místo aby prokázali kultivovanost a velkorysost, jednají v zájmu krátkozraké technokratické perspektivy vyčíslitelného zisku.

Město střetů i otevřenosti

V Jablonci nedochází pouze k potýkání starého s novým, velkorysého s maloměstským, ale odedávna také ke střetům národnostním. Dnes už naštěstí nikdo neukrývá, že po nepříliš dobře doložené krátké epizodě českých počátků byl Jablonec od svého obnovení v 16. století z valné většiny německy hovořícím sídlem, nazývaným Gablonz an der Neiße. Nacházel se však v bezprostřední blízkosti jazykové hranice a někdy od konce 19. století stoupal po-

čet českého obyvatelstva, až nakonec za první republiky dosáhl na sudetské město neobvyklých 16,5 procenta. Naopak po válce směl v Jablonci zůstat na poměry socialistického Československa rekordní počet Němců. Šlo většinou o sklářské odborníky, antifašisty nebo příslušníky smíšených rodin. Ještě v roce 1950 tvořili 11,2 procenta zdejší populace.

Soužití přirozeně mělo své temnější okamžiky, jako bylo v roce 1918 zřízení epizodické provincie Deutschböhmen, jejíž rozmetání však jistá část obyvatelstva uvítala s úlevou. Patřilo k nim i tradiční vítězení Německé nacionální strany v místních volbách (jakkoli meziválečný starosta za tuto partaj byl rozumným mistrem kompromisů a vyjednávání), ale i sedmdesátiprocentní podpora henleinovců po jejím rozpuštění v roce 1933. Na tu nepochybně měla vliv také hospodářská krize, jež zdejší region a jeho kruciální průmyslová odvětví postihla

obzvlášť těžce.

Z druhé strany pak patřily k nechvalným kapitolám v dějinách soužití řádění revolučních gard a divoký odsun Němců v roce 1945, ale i cílená snaha vymazat paměť o tomto etniku včetně fyzické likvidace staveb jím vytvořených. Dělo se tak pod rouškou očisty od fašismu či vykořisťovatelského kapitalismu. Došlo tak k barbarské devastaci nejen cenné a ikonické sochy rytíře Rüdigerera od jednoho z našich nejpozoruhodnějších sochařů Franze Metznera, ale též velké většiny pomníků obětí první světové války, památníků různých osobností, hrobů, či dokonce celých hřbitovů včetně toho židovského. Jako by nestačilo vypálení malebné synagogy od Wilhelma Stiassnyho nacisty během takzvané Křišťálové noci v roce 1938...

Přesto šlo po většinu času o střet zpravidla plodný, směřující ke spolupráci, jejíž podmínkou se dřív nebo později stala vzájemná otevřenost. Dokládají to slova jedné mladé jablonecké básnířky: „Moji rodiče občas vzpomínají, že za jejich dětství v Jablonci zůstalo docela dost ‚německých babiček‘, které prý vůbec neuměly česky, ale normálně to fungovalo. Když o nich mluvím, přijde mi, že na to vzpomínají spíš s něhou a milými pocity.“ Snad právě tato přítomnost cizího, ale původního, ryzího elementu napomohla nejen k rozvinutí možná nejvýznamnější a nejupřímnější spolupráce s odsunutými rodáky v celých Sudetech (viz partnerství se švábským městem Kaufbeuren, jmenovitě čtvrtí Neugablonz, či aktivity kolem Domu česko-německého porozumění v Rýnovicích), nýbrž i k tomu, že v dnešní generaci místních už převládá vyrovnaný vztah k minulosti. Více než stopadesátileté přerývané, leč nepřervané cílení k otevřenosti tedy v Jablonci vydláždilo cestu k nesnadnému, ale o to důkladnějšímu smíření Čechů a Němců, někdejších krajanů.

P. S. Za cenné podněty v rozhovorech o Jablonci a Jablonečanech děkuji svým přátelům Magdaleně Dziewięcké, Heleně Hegerové, Adéle Jiříčkové a Milanu Brožovi.

Martin Veselka

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Vycházíme již od roku 2012

